

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

Biblioteca autorilor clasici Greci și Romani

291
No. 32

LYKURGOS

Cuvântare contra lui Leokrates

TRADUSĂ DE

CONST. LĂZĂRESCU

PROFESOR LA LICEUL DIN CONSTANȚA

—❖—
313174
BUCUREȘTI

TIP. „ROMANIA NOUĂ”, Th. I. Voinea, Str. General Dona, 26

1 9 2 5

Prețul Lei 12,50
3831

875-5=0
1

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

405626N

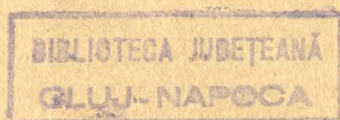
LYKURGOS

Cuvântare contra lui Leokrates

TRADUSĂ DE

CONST. LĂZĂRESCU

PROFESOR LA LICEUL DIN CONSTANȚA

405626

BUCUREȘTI

TIP. „ROMANIA NOUĂ”, Th. I. Voinea, Str. General Dona, 26

1 9 2 5

11-1091

P R E F A Ț A

339 î. d. H.

Atenienii, ridicați din lovitura primită la Aigos-Potamoi și vrăjiți de cuvântul lui Demosthenes, stau mereu dârzi în calea lui Filip, noul și viteazul lor dușman. Dupăce nu-i dăduseră răgaz să pună mâna pe Megara, Ambracia, Eubea, îi smulge acum în urmă din ghiare Bizanțul și Perinthul.

Hotărît, norocul și-a întors din nou fața zâmbitoare spre fiii Atenei. El care, în atâtea rinduri până aci, li se arătase nestatornic și perfid, de data asta le trimite glorie, cel mai iubit de ei dintre darurile sale. Și iată că din partea a patru cetăți le sosește o coroană în valoare de 60 de talanți și vestea că ele au înălțat un altar Recunoștinței și poporului Atenian. Perinthul și Bizanțul au pus deasemenea să se sculpteze un grup imens reprezentând cele două orașe cum aduc o coroană prinos cetății Atena.

Un an mai târziu.

O armată ateniană pornește la luptă alături cu Tebanii. Ea are în mijlocul ei pe Demosthenes în vârstă de 48 ani, slujind pe jos ca oplit. Dar în fruntea ei se află Lesykles și Chares, în timp ce dincolo co-

mandă și luptă Filip și Alexandru. Dezastrul Atenei e cumplit : e dezastrul dela Chaironeia. După o sbuciumată viață de 152 de ani, firul plătând al democrației ateniene smuls din caerul Istoriei la Marathon, suferiă acum o nouă și puternică smucitură. De data asta să se fi rupt oare pentru vecie ? Iată întrebarea ce se puneă imperios și grabnic Atenei !

Răspunsul fu cu adevărat măreț ; toate conștiințele prinseră a se scutura, din nou și brusc, din somnul amorfitor. Energii culese de pretutindeni svâcnesc iar, avântându-se spre mișcări coordonate. Așa dar : sclavii care se vor înarmă, vor fi liberi ; metehii, care vor sări să apere Patria, vor fi cetățeni ; să se înapoieze cei din exil ; să se repare zidurile ; nimeni nu va părăsi Țara : emigrare înseamnă trădare. Lesykles, generalul criminal ori incapabil — e tot una în ceasurile hotăritoare — este executat ; Demosthenes însă, sufletul acestui răboiu nenorocit, rămâne tot omul zilei. El rostește faimosul panegiric al celor căzuți la Chaironeia.

Se părea că ceasul fatal n-a sosit încă ; se părea că e prea devreme pentru moartea Greciei.

E încă prea devreme pentru moarte, dar și pentru o nouă viață e prea târziu. E imposibil : puterile n'ajung. Dacă ar fi fost numai Filip, poate da. Însă după Filip... Alexandru ! E prea mult, e covârșitor.

În mormântul lor simplu, neavând drept podoabă decât un leu, cei căzuți la Chaironeia au luat cu dănsii pentru veacuri libertatea Helladei.

Chaironeia a deschis perspectiva apusului. E apusul unei cetăți fără pereche în lume. El comandă până și învingătorului reculegere, respect, generozitate. Apri-gul Filip liberează, fără să le ceară plată, pe prizo-

nierii ei ; pe morți pune să-i ardă ; cenușa lor, are grijă s'o trimeată în Patrie, cu o solie însărcinată să vestiască pace neașteptat de blândă.

Sunt multe clipe splendide în acest apus. Simțindu-și sfârșitul apropiat, viața, câtă brumă a mai rămas în această incomparabilă Helladă, se concentrează din când în când, dar din ce în ce mai rar. Ca o sfi-dare adresată morții, ea asvârle atunci din adâncul ei evenimente, conștiințe, opere sortite să-i tălmăiască sbuciumul în Istoria Universală.

Din acest punct de vedere, cuvântarea a cărei traducere o dăm și omul care a rostit-o acum aproape 23 de veacuri sunt reprezentativi.

Cuvântarea este deslănțuirea unui potop peste nenorocitul care, ca mulți alții de altfel, fugiseră dela datorie în ceasul greu al Patriei. Omul, cu energia sălbatecă a unui fanatic, vrea să abată torentul fatalității ce năpădise țara sa. Prestigiul covârșitor de care se bucură atât prin origina sa nobilă cât și printr'o viață fără pată și neasămănat de sobră, este o forță uriașă care, mănuită de voința lui sigură, strivește tot ce stă în calea idealului său : acela adică de a învia ceiace de fapt intrase în moarte.

Face să cunoaștem mai de aproape viața și opera lui Lykurgos, personaj epic, vrednic să figureze și el într'o «Légende des siècles».

LYKURGOS

Viața și opera sa

Între marii oratori atenieni, Lykurgos ocupă un loc de frunte fiind în multe privințe alături cu Demosthenes.

Se pare că s'a născut în 396 î. d. H. și e sigur că din familia sa îi vin două însușiri caracteristice. În primul rând, iubirea înflăcărată pentru tradițiile glorioase ale Atenei. Familia sa eră nobilă căci Lykurgos este un *Eteobutad*, autentic descendent din *Bute*, fiul sau frațele lui *Erechteus*, cel născut din Hephaistos și Ge. Eteobutazii erau toți preoți ai cultului Atenei Polias, ocrotitoarea Orașului și al lui Erechteus. La dânsii, tradiția nu este o abstracțiune goală ; ea face parte din însăși personalitate. În al doilea rând, Lykurgos găsi în familia sa un viu interes pentru democrația sănătoasă. Chiar un unchiu al oratorului pierise jertfă cruzimei celor 30. E cu putință, în fine, ca tot dela familia sa să-i fi venit și admirația pentru Spartani,

Se vede, prin urinare, că educația primită de dânsul e din acelea care imprimă vieței, încă dela începutul ei, direcții sigure și de o înaltă valoare etică.

Lykurgos ascultă pe Platon și pe Isokrates. Și dacă

avem în vedere că el a făcut să fie admis de popor un proiect prin care se ridică celor trei mari poeți tragici statui de aramă și operele lor sunt adunate într'un text oficial de care sunt obligați să se țină actorii pentru a nu mai modifica cu improvizatii producțiile autentice, ne putem da seama de viul interes pe care acest om de finanțe îl păstră artei.

Cultură juridică are puțină pentru un orator. Dealtfel, interpretarea pe care o dă textelor de lege este a sa proprie și e totdeauna cea mai înaltă și mai severă.

Activitatea politică și-o începe îndată după dezastrul dela Chaironeia. El este sufletul preocupărilor de întărire internă, dupăcum Demosthenes e sufletul politicei externe.

Timpurile erau grele. Cetățenii, adevărații cetățeni ai Atenei, fuseseră secerați de boli și războaie. Cu fiii adoptivi, Orașul mergea rău : pentru dânsii, viața națională nu era o realitate, iar vechile tradiții nu le spuneau nimic și aproape le lăsaseră să se stingă. Venise momentul suprem care cerea, nici mai mult nici mai puțin, decât o regenerare completă.

Acî Lykurgos făcu minuni : aduse o lege contra luxului femeilor ; altă lege contra vinderii ca sclavi a oamenilor liberi ; se înființară coruri pentru serbările naționale ; se decernară premii celor mai meritoși. Veniră apoi clădirile : șantier naval, arsenal, teatrul Dionysos, Gymnasion în Lykeion. Toate aceste lucrări le supraveghea Lykurgos personal, iarna și vara. Flota fu ridicată la 400 corăbii de războiu. Se făcu o bogată rezervă de arme. Dar numele marelui patriot este mai ales legat de activitatea lui financiară. Doisprezece ani a slujit ca vistiernic poporului celui mai svăpăiat și mai bănuitor. I-au trecut prin mâini mai mult de 18000 de talanți, Prestigiul onestității sale desăvârșite era așa de

recunoscut, încât particularii i-au încredințat 650 de tal destinați să servească drept avans statului pentru acoperirea nevoilor sale. Dela Pericle, veniturile publice niciodată nu fuseseră mai bine administrate și se pare chiar că Lykurgos a realizat o mai mare rezervă de aur, cu toate cheltuelile ce au necesitat reformele și construcțiile săvârșite.

Cu personalitatea lui, având o parte așă de activă în trebile publice și trăind în mijlocul unei societăți ca cea din timpul său, era de așteptat să aibă multe procese. Și într'adevăr, au fost dese ocaziile când a trebuit să se apere împotriva acuzațiilor ce i se aduceau cu privire la gestiunea financiară. Totdeauna a ieșit biruitor. Dar un astfel de om, sever până la tiranie cu sine însuși — încât deși bogat, umblă totuși de obicei desculț și purtă aceiaș mantă un an întreg — era deadreptul îngrozitor când acuză. Cuvântările sale erau atunci, după expresia celor vechi, scrise, nu cu cerneală, ci cu moarte. Lesykles, generalul incapabil, de care vorbim în prefață ; Avtolykos Areopagitul, care călcând dispozițiile unui decret al poporului, și-a scos rudele afară din Țară după dezastrul dela Chaironeia ; Diphilos, un bogat proprietar de mine ; Aristogeiton, care prin fraudă exercită drepturile de cetățean și nenorocise pe mai mulți cetățeni nevinovați : toți aceștia sunt victimele acestui fanatic vorbitor care a obținut pentru dânsii condamnarea la moarte. Leokrates însuș, despre care tratează cuvîntarea de față, n'a scăpat decât prin paritate de voturi.

Acuzația adusă împotriva lui Leokrates este de altfel lipsită de temei juridic. 1. Fiindcă acuzatul părăsise orașul fără să fi avut în el vreo îndatorire publică, civilă sau militară. 2. Decretul, prin care emigrarea este asimilată cu trădarea, se dăduse în urma părăsirii Ora-

şului de către acuzat. 3. E drept că Leocrates cunoştea decretul prin care strategii erau autorizaţi să formeze gărzi din Atenieni şi metehi, însă acest decret nu conţinea nicio sancţiune contra infractorilor: el era numai normativ.

De altfel am văzut că interpretarea textelor, Lykurgos nu o face în conformitate cu spiritul dreptului. El, cu severitatea lui de ascet în mijlocul societăţii de atunci, judecă acţiunile oamenilor dela înălţimea moralei celei pure. De aci, de sus, Leokrates îi apare ca un monstru de laşitate şi ticăloşie. El şi cei deopotrivă cu el trebuiesc striviţi, ca unii ce stau în drumul regenerării poporului atenian şi fac de ruşine orbitoarea glorie strămoşască.

Acuzaţia — eisangelia, denunţarea — a fost adusă înaintea adunării poporului sau consiliul celor 500. Găsindu-se serioasă, ea a fost deferită spre judecare tribunalului heliastilor, format din juraţi în număr de vreo 5000, având vârsta mai înaintată de 30 de ani şi cari nu suferiseră nicio condamnare.

Leokrates n'a fost condamnat, totuşi succesul lui Lykurgos a fost enorm, căci a adus la pragul condamnării pe un om a cărui vină cădea în prevederile moralei, nu ale dreptului.

Cât a trăit Lykurgos, concetăţenii săi şi-au arătat recunoştinţa prin distincţiunile ce i-au acordat. I s'a făcut înmormântare naţională. Descendenţii săi s'au bucurat de dreptul la întreţinere gratuită în Pritaneion. La 17 ani după moartea lui, poporul atenian, printr'un decret, îşi arată iarăş recunoştinţa pentru acest mare om. Decretul splendid redactat de un oarecare Stratokles, a ajuns până în zilele noastre.

Friederich Blass în *Attische Beredsamkeit* (III 2 p-108 urm.), numără în total 17 cuvântări despre care se pomeneste că ar fi fost compuse și rostite de Lykurgos. Din acestea sunt trei a căror autenticitate e dubioasă. În general se distinge prin munca și grija cu care caută să înalțe pe auditorii săi și să-i facă mai buni.

CUPRINSUL CAPITOLELOR

Capitolul I.—Introducere. Rugăciune adresată zeilor.

*Capitolul II.—*Rostul acuzatorului public a fost rău înțeles până acum : el nu e un cârcotaș, nici sicofant, ci un cetățean integru care expunându-se personal, aduce servicii Patriei. Acest rol de sacrificiu îl are în mprejurarea de față Lykurgos.

*Capitolul III.—*Importanța speței ce se va judecă : crimele săvârșite de Leokrates sunt fără pereche. Textele de lege nu le prevăd fiindcă sunt fără precedent și nici n'ar fi putut trece prin minte de om că ele s'ar putea comite. Sentința dată astăzi va legifera pentru viitor : pe lângă rolul de judecător, tribunalul heliastilor va avea pe acela de legiuitor.

*Capitolul IV.—*Lykurgos, în acuzația sa, nu va trece peste limitele impuse acuzatorului de spiritul de dreptate : nu va denatură nimic și nu va vorbi în afară de chestie. Cu chipul acesta, va înlesni judecătorilor pronunțarea unei sentințe drepte.

*Capitolul V.—*Vâlva pe care a făcut-o în toată Grecia procesul de față angajează adânc prestigiul Atenei, tocmai în privința acelor însușiri morale, cu care această cetate se impune Elenilor. Se cere deci dela judecători multă chibzuință și o desăvârșită integritate.

Capitolul VI.—Praemunitio : să ierte judecătorii dacă oratorul e silit să aducă vorba de evenimente triste. Vina e a lui Leokrates și a celor de seama lui. Se începe povestirea — enarratio — împrejurărilor în care acuzatul a săvârșit nelegiuirile sale. Fuga din Atena. Rolul nefast al lui Leokrates în Rodos.

Capitolul VII.— Oratorul întrerupe enarratio pentru a recomanda judecătorilor atenție în audierea martoriilor. Interesul adevărului cere ca aceștia să fie sustrași influenței și machinațiunilor lui Leokrates și prietenilor săi.

Capitolul VIII.— Se reia enarratio. Leokrates fuge din Rodos, unde presupusul dezastru al Atenei, trâmbițat de el Rodienilor, se dovedise a fi născocire perfidă. Stabilirea în Megara. Dovezi că Leokrates, conștient de gravitatea crimelor sale, se condamnase singur la exil.

Capitolul IX.—Lykurgos și-a dat toate silințele pentru ca instrucția afacerii să fie făcută în spiritul dreptății : a provocat pe Leokrates să-i dea proprii săi sclavi pentru a li se lua declarații prin casnă.

Leokrates însă, știind dinainte ce vor declara aceștia, a refuzat să-i predea. Prin aceasta însă și-a creiat o zdrobitoare prezumție de culpă.

Capitolul X.— Prin urmare să nu vină azi Leokrates și să spună că neavând uzul tribunei, e răpus de un retor și sicofant ca Lykurgos. Din chipul cum a decurs instrucția afacerii, se vede cine, știindu-se vinovat, umblă cu șurubării și cine merge pe cale cinstită.

Capitolul XI.— Strălucită descriere a primejdiilor prin care trecea Patria în momentele când Leokrates o trădă. Capitol de un dramatism răscolitor și sincer.

Capitolul XII.— Elogiul celor căzuți la Chaironeia : din înălțimea unde stau, ei cer pedepsirea aceluia dintre urmași, ce prin lașitatea lui, le întinează gloria.

Capitolul XIII.— De altfel, în privința trădătorilor de patrie, sunt precedente : ei au fost condamnați de Areopag și de Popor chiar când aveau vini mai ușoare decât a lui Leokrates.

Capitolul XIV. Occupatio : răspuns la apărarea ce și-ar face-o Leokrates pretextând că s'a imbarcat ca negustor. Pentruce atunci o călătorie așa de lungă și ce înseamnă goana aceasta după câștig în vremuri așa de grele pentru Stat ?

Capitolul XV.— Se continuă occupatio : Leokrates va pretexta că n'a avut nicio însărcinare publică și deci fuga lui nu constituie dezertare. — De fapt el a atentat la viața Patriei, trădând-o.

Capitolul XVI.— Occupatio (continuare) : acuzatul va pretinde poate prin apărătorii săi că se exagerează când se atribuie urmări așa de funeste faptei izolate a unui singur ins. — E treaba judecătorilor să aprecieze, însă fapta trebuie judecată nu în sine, ci după efectele pe care le-ar produce când s'ar generaliza. Acest chip de a vedea este al strămoșilor și constituie o respectabilă și sănătoasă tradiție.

Capitolul XVII.— Occupatio (continuare). Leokrates va pretinde că a plecă din oraș nu înseamnă trădare, întrucât, în cazul acesta, ar trebui să socotim trădători și pe eroii cari, luptând contra lui Xerxes, s'au mutat la Salamina. — Lykurg restabilește adevărul : eroismul acelora scoate în evidență lașitatea acestuia.

Capitolul XVIII.— Leokrates trebuie pedepsit căci ori n'a depus, ori a călcat jurământul ce depune fiecare ins, când e proclamat cetățean al Atenei.

Capitolul XIX.— Jurământul însă la Atenieni nu e o simplă înșirare de vorbe : el are un rost adânc și a adus o largă contribuție la apărarea pământului și comora de glorie strămoșească.

Capitolul XX.— Pedepsirea lui Leokrates o mai cere trecutul strălucit al Oraşului. Exemplu de uitare de sine în folosul Patriei.

Capitolul XXI.— Occupatio (continuare): Leokrates va pretinde că întorcându-se la Atena, a dat dovadă că are conştiinţa curată. — Nu, răspunde Lykurgos, zeii i-au luat minţile şi l-au făcut să se predea singur celor cărora le-a adus nenorociri. În intenţia zeilor eră ca pedeapsa ce va primi acest criminal să fie exemplară.

Capitolul XXII.— Dovadă ? Cazul lui Kallistratos.

Capitolul XXIII.— Zeii nu cunosc îndurare pentru cei ce se fac vinovaţi faţă de cultul divinităţilor, al părinţilor şi al morţilor. Cine, din contra, se sacrifică, pentru oricare din aceştia, este scăpat de orice primejdie. Dovadă fiul sicilian din câmpia celor Piosi.

Capitolul XXIV.— Până şi femeile şi-au jertfit copiii pentru Atena. Exemplul Praxithei din tragedia lui Euripid.

Capitolul XXV.— Sacrificiile din trecut, prin care s'a menţinut Patria, pun într'o lumină vie monstruoasa faptă a lui Leokrates.

Capitolul XXVI.— În spiritul strămoşilor este să căutăm a ne ridica până la înălţimea faptelor sublime. Exemplele ce ni le dă Homer. Dar tot aceşti strămoşi ne cer să pedepsim fără milă crimele de laşitate.

Capitolul XXVII.— Efectele educaţiei primite de strămoşi dela poezi a fost setea de glorie.

Capitolul XXVIII.— Apollo însuşi a povăţuit pe eroicii Spartani să-şi ia din Atena pe Tyrtaios, care le-a făcut şcoala vitejiei. Rezultatul: Sparta rivalizează cu Atena în fapte nemuritoare.

Epigramele lui Simonide din Keos immortalizează aceste două culmi.

Capitolul XXIX.— Dar comoara de glorie străbună

trebuie apărută de intinare : ea ordonă judecătorilor de azi severitate în pedepsirea mișeliei.

Capitolul XXX.— Cum trebuie pedepsită trădarea, dacă vrem să rămânem în spiritul strămoșilor, ne-o arată exemplul lui Phrynikos ; al lui Hipparchos, decretile contra trădătorilor de patrie ; contra celor ce au fugit dela Dekeleia.

Capitolul XXXI.— Solidaritatea cu trecutul obligă pe judecători să fie severi ca strămoșii lor.

Capitolul XXXII.— Exemplul Spartei : Cum au pedepsit pe Pausanias. Legi severe contra lașității în timp de războiu.

Capitolul XXXIII.— Leokrates este lipsit de simțul animalelor inferioare, la care găsim iubire pentru cuibul lor.

Capitolul XXXIV.— Când chiar cei cărora Leokrates nu le-a făcut niciun rău, îl urăsc numai pentru că e trădător, cum nu l-ar urî cei cari au avut de suferit de la el ?

Capitolul XXXV.— Nicio scuză pentru apărătorii lui Leokrates : Cine-l apără ca prieten, se compromite ; cine-l apără pentru bani, își trafică în chip neonest talentul ; cine, invocând serviciile aduse Statului, intervine cu prestigiul său în favoarea lui Leokrates, n'are acest drept și e un inconstient.

Capitolul XXXVI.— Drept ar fi ca Leokrates să fie judecat și pedepsit de toți acei cărora prin fapta sa le-a adus nenorociri : de bărbați, de femei, de copii. Cum însă legea nu permite aceasta, se cade ca cel puțin judecătorii legali să fie severi. Leokrates trădând pe toți și toate, nu se mai poate adresa la nimeni și la nimic pentru a cere milă în împrejurarea de față.

Capitolul XXXVII.— Epilog. Se rezumă crimele de care e acuzat Leokrates. Lykurgos și-a făcut datoria ; deacum e rândul judecătorilor. Importanța condamnării și a achitărei.

LYKURGOS

Cuvântare contra lui Leokrates.

1. Inceputul cuvântării ce voiui rosti contra lui Leokrates, acuzatul de azi, va fi, Atenieni, și drept și în frica zeilor ; spre mulțumirea, deci, atât a noastră, muritorii, cât și a lor.

Căci rugăciunea ¹⁾ ce adresez zeiței Atena ²⁾ și celorlalți zei și eroi, ale căror statui se înalță în Orașul și Țara noastră este ca, dacă pe drept am denunțat pe Leokrates și-l acuz pe drept de trădare față de templele, de statuile acestor divinități și de locurile ³⁾ închinatelor și față de sacrificiile impuse de legi, — datini lăsate vouă de strămoși —, să facă zeii din mine astăzi un acuzator nu mai prejos de grozăvia fărădelegilor lui Leokrates, lucru ce este atât în interesul neamului cât și al orașului ; iar din voi, a căror preocupare sunt astăzi părinții, copiii, femeile, Patria și toate ce ne sunt sfinte și care aveți azi sub puterea votului vostru pe trădătorul tuturor acestora, din voi să facă ei judecători neîndurați, atât în împrejurarea de față cât și pe viitor pentru cei ce vor săvârși fapte de aceeaș natură și de aceeaș gravitate. Dimpotrivă, dacă eu i-am des-

chis procesul acesta fără ca el să fie trădător de patrie și fără ca el să fi lăsat în voia soartei Orașul și cele sfinte, atunci rog pe zei, ca ei și voi, judecătorii lui, să-l mântuiți din primejdia ce-l amenință.

2. Aș dori, Atenieni, ca faptul că în Orașul nostru există acuzatori ¹⁾ pentru cei ce se abat dela lege, să fie privit de popor ca o] binefacere tot atât de mare, pecăt este de însemnat serviciul ce prin acesta se aduce Cetății. Din nenorocire lucrurile însă se petrec pe dos : cel ce cu primejdia intereselor personale ²⁾, cel ce expunându-se să fie hulit se pune în slujba binelui obștesc, nu mai trece în ochii noștri drept iubitor de patrie ci drept pescuitor în apă turbure și cârcotaș.

Aceasta, desigur, este o stare de lucruri nu numai nedreaptă, dar și păgubitoare statului.

Trei sunt, în adevăr, instituțiile de frunte fără de care se năruie constituția democratică și bunăstarea oricărei cetăți : în primul rând dispozițiile cuprinse în legi; în al doilea rând votul judecătorilor ; în fine acuzația care aduce la cunoștința judecătorilor abaterile comise. Căci rostul legii este să ordone abținerea de a săvârși anumite fapte ; rostul acuzatorului, să dea pe față pe cei ce s'au făcut vinovați de pedepsele prescrise de lege, iar rostul judecătorului este să aplice pedeapsa acolo unde vina este prescrisă de lege și dovedită de acuzator. Vedeți dar că dacă n'ar fi cinevă să denunțe pe infractori, nici legea nici votul judecătorilor n'ar avea nicio putere.

Însă oricum ar stă lucrurile pentru alți acuzatori, în ce mă privește, întrucât știu, Atenieni, că Leokrates a fugit mișelește de primejdiile ce le aduce cu sine apărarea Patriei, lăsându-și astfel concetățenii în voia soartei ; că a trădat întreaga voastră apărare, făcându-se

astfel vinovat de cele cuprinse în acuzația mea scrisă ³⁾, nu-i aduc învinuire pornită din dușmănie personală ori rivalitate, nici n'am stârnit procesul de față din dorința de șicană, ci numai și numai pentru că socotesc că este imoral să privim nepăsători cum fără rușine se îndeasă în Adunarea poporului, cum ia parte la sacrificiile obștești ⁴⁾, omul acesta care a ajuns o rușine pentru Patrie și pentru voi toți. Căci dacă este adevărat că cetățeanul cinstit are îndatorirea să nu intenteze acțiune publică, — lăsându-se târît de ura personală, — contra unuia ce cu nimic nu s'a făcut vinovat față de stat, nu este mai puțin adevărat în acelaș timp că este dator să considere ca proprii săi dușmani pe acei ce față de Patrie au vreo vină ; iar orice atingere a interesului obștesc, din partea oricui ar veni ea, trebuie privită ca motiv temeinic pentru a rupe legăturile cu cei ce s'au făcut vinovați de dânsa.

3. Un lucru trebuie să fie bineînțeles de voi : negreșit, niciuna din crimele contra statului nu este lipsită de interes ; totuși procesul acesta, în care veți aduce sentința voastră, este de o importanță covârșitoare. În adevăr, când aveți de judecat pe cei învinuiți că vă cer să votați proiecte contrare unui text de lege în vigoare¹⁾, sentința voastră are efecte salutare și preventive numai în măsura în care proiectul propus, dacă ar fi fost votat, ar fi prejudiciat statul. Procesul de față însă pune în joc nu o părticică neînsemnată a intereselor obștești; efectele lui se vor simți, nu un timp limitat ; el interesează Patria în întregimea ei, iar sentința ce veți aduce va rămâne pe veci în mintea posterității. Căci crimele săvârșite de Leokrates sunt atât de monstruoase, sgu-due interese așa de covârșitoare, încât nu este cu puțință să se găsiască nici acuzație, nici pedeapsă potri-

vită cu ele. Ceva mai mult : nu se poate ca în lege să se prevadă o pedeapsă în raport cu nelegiuirile săvârșite de Leokrates.

În adevăr, ce pedeapsă s'ar putea aplica unuia care dezertează din Patrie ; lasă fără ajutor divinitățile familiei sale ²⁾ ; părăsește în voia soartei mormintele strămoșilor ; lasă fără apărare pradă în mâinile dușmanului orașul întreg ? Pedeapsa cea mai mare, pedeapsa extremă, moartea, cerută de litera legilor, se vădește totuși de data asta mai prejos de crimele săvârșite.

Dacă însă nu s'au prevăzut în legi pedepse pentru astfel de fapte, pricina este, nu că legiuitorii depe vremuri ar fi fost lăsători, ci că un caz ca cel de azi nu s'a întâmplat înainte de dâșii și nici nu le-a trecut prin minte că s'ar putea întâmpla vreodată. Astfel încât, de data asta, trebuie, bărbați, să fiți nu numai judecători, ci în acelaș timp veți avea și rolul de legiuitori.

În adevăr, în ce privește abaterile pentru care avem un text de lege, nimic mai lesne decât să aplicăm infractorilor pedeasa corespunzătoare. În ce privește însă infracțiunile pe care legea nu le-a determinat cu precizie, dându-le un nume special, precum și în cazul când cineva a făcut nelegiuiri mai grozave decât cele prevăzute de legile existente, și s'a făcut vinovat de toate la un loc, în atari împrejurări este nevoie ca sentința voastră să rămână pildă călăuzitoare pentru urmași.

Căci să știți bine, bărbați, că prin votul vostru condamnator, nu numai veți pedepsi pe inculpatul ce aveți în fața voastră, ci veți aduce în acelaș timp la calea virtuții întreg tineretul. Două mijloace, într'adevăr, avem pentru educarea acestuia : pedeapsa aplicată vinovaților și răsplata acordată meritoșilor.

Îndreptându-și privirile asupra fiecăruia din aceste mijloace, tineretul se ferește din frică de cel dintâiu,

iar setea de glorie îl face să dorească pe cel de-al doilea ³⁾). Iată deci un nou motiv ca voi să dați acestui proces toată atenția și nimic, bărbați, să n'aibă în ochii voștri mai mult preț decât dreptatea.

4. În ce mă privește pe mine, în acuzația ce voiui aduce, voiui fi în fiecare moment condus de dreptate : nu voiui denatură nimic și nu voiui vorbi nimic în afară de proces.

În adevăr, foarte mulți din cei ce se înfățișează vouă, se fac vinovați de cea mai gravă necuviință : ei, ori vin aici să vă țină conferințe politice, ori aduc invinuiți și defaimări ce n'au nicio legătură cu chestiunile asupra cărora urmează să aduceți verdictul vostru. Și într'un caz și într'altul, ei își fac sarcina ușoară și anume ori dându-și părerea asupra unor chestiuni care nu vă preocupă, ori născocind acuzații de care nimănui nu-i trece prin gând să se apere. Însă mie nu mi se pare că e cu cale ca vouă să vi se ceară o sentință dreaptă, fără ca cei ce au susținut acuzația să fi rămas ei înșiși credincioși dreptății.

Și vinovați de această stare de lucruri sunteți voi bărbați. Căci voi ați tolerat celor ce se înfățișează înaintea voastră abuzul acesta, deși aveți, — voi dintre toți Grecii — în adunarea Areopagului, ¹⁾ cel mai înălțător exemplu. Această instituție este față de celelalte tribunale așa de sus, încât înșiși cei contra cărora Areopagul se pronunță, nu pot să nu recunoască cum că sentința lui este dreaptă. Luîndu-l deci ca exemplu, se cade ca și voi să n'aveți nicio îngăduință față de cei ce vorbesc lucruri în afară de proces ; cu chipul acesta, nici acuzații nu se vor putea plînge de acuzații mincinoase, nici acuzătorii nu vor putea face șicane ; iar voi

veți putea aduce verdictul cel mai conform cu jurământul ce ați depus.

Dacă însă acuzarea nu va îndeplini condițiile de mai sus, este cu neputință ca sentința să fie dreaptă, ea fiind dată de niște judecători cărora nu li s'a expus chestiunea în chip luminos și fără părtinire.

5. Și mai este un lucru de care iarăși trebuie să vă pătrundeți. Desbaterile procesului contra acuzatului de azi au un caracter cu totul deosebit de cel al proceselor contra altor persoane particulare. Căci dacă ar fi vorba de un om necunoscut Grecilor, ați putea crede că toate comentariile, — favorabile sau defavorabile — asupra sentinței date, nu trec dincolo de hotarele noastre.

Cu Leokrates însă lucrurile se schimbă: oricare va fi sentința voastră, ea va fi obiect de discuție în toată Grecia.

Toți Grecii știu ce crudă deosebire este între purtarea strămoșilor noștri și isprăvile acestuia. Căci de el s'a dus pomina decând cu fuga la Rodos, când a dus vești păgubitoare vouă atât în orașul Rodos, cât și printre neguțătorii sosiți acolo. Și aceștia dând ocol lumii întregi cu trebile negoțului lor, au împrăștiat la rândul lor pretutindeni veștile ce aflaseră dela Leokrates. Iată pentru ce se cade să vă dați toate silințele ca sentința dată să fie dreaptă. Căci să știți bine, Atenieni, că dacă acuzatul de azi va scăpa de sancțiunea meritată, prin aceasta veți face pe toată lumea să creadă că vă dezinteresați tocmai de acele însușiri sufletești, care fac superioritatea voastră cea mai necontestată față de restul omenirii: pietatea către zei, respectul sfânt față de părinți și strămoși, zelul generos pentru binele Patriei.

6. Și acum, Atenieni, vă rog să ascultați până la capăt acuzația ce voiui rosti. Să nu vă supărați pe mine dacă voiui începe cu cele ce a suferit Orașul pe vremea aceea; mânia voastră să se îndrepte contra celor vinovați de dezastrul de atunci, căci din pricina lor mă văd silit să răscolesc astăzi acele amintiri.

Așa dar, la vestea înfrângerii dela Chaironeia, voi ați alergat cu toții în Adunare. Poporul a votat o rezoluție prin care se ordonă ca femeile și copii să fie aduși de la țară la adăpostul zidurilor, iar strategii să rînduiască, în măsura în care vor găsi ei cu cale, gărzi formate din Atenieni și ceilalți locuitori ai Atenei¹).

Leokrates n'a voit să știe de niciunul din aceste ordine. El, după ce cu ajutorul sclavilor și-a împachetat avutul, l'a dus într'o barcă. În timpul acesta o corabie stă gata de plecare, nu departe de țarm. Când s'a înoplat bine, ieșind pe portița cea mică, s'a apropiat și el de țarm, însoțit de hetera sa Eirenis, a plutit cu barca până la corabie și și-a luat drumul, fără să-i fie milă de porturile Orașului din care pornea; fără să se rușineze de zidurile Patriei, dela a căror pază, în ce privește partea cu care eră îndatorat să contribuie, dezertă mișelește; ba nu i-a fost teamă nici de Cetate și de templul lui Zeus Mântuitorul și al Atenei Mântuitoarea²), care încet, încet se pierdeau din ochii lui, trădătorul, deși în curând îl veți auzi implorând ajutorul acestor divinități, ca să-l mântuească de primejdiile în care se găsește acum. După ce corabia a ancorat la Rodos, el, cași cum ar fi anunțat cine știe ce fericire mare a Patriei, a dat tutulor de veste că la plecarea sa, dușmanii ocupaseră Atena, iar Pireul eră blocat și că el singur, scăpând cu viață, a venit acolo. Și nu i-a fost rușine ca nenorocirea Patriei s'o numiască salvarea sa.

Și locuitorii din Rodos atâta crezare au dat cuvântu-

lui său, încât au echipat trireme și au silit corăbiile de transport să intre în portul Rodos și să descarce marfa acolo. Ba chiar negustori și armatori, care stau gata de plutire spre porturile noastre, descărcară pe loc grâu și celelalte mărfuri.

Iată isprăvile acestui om.

Și ca dovadă că cele ce spun eu sunt purul adevăr, vi se vor ceti toate depozițiile de martori. În primul rând, vi se vor ceti depozițiile vecinilor lui și ale celor cari locuesc în aceeași parte a orașului ca și el : ei știu că în timpul războiului el a dezertat pornind în corabie dela Atena ; în al doilea rând vor veni mărturiile celor cari, la Rodos, erau de față când Leokrates a adus veștile de mai sus ; în fine depoziția lui Phyrkinos pe care mulți dintre voi îl cunosc de când a acuzat în Adunare pe Leokrates, că, deși coasociat, a păgubit cu sume mari societatea care luase cu arendă dela Stat încasarea taxelor vamale ³).

7. Însă înainte ca martorii să se urce la tribună ¹), aş avea să adaog o mică rugămintă către voi. Căci, bărbai, nu vă sunt necunoscute nici uneltirile acuzaților, nici stăruințele și intervențiile ce se pun în favoarea lor. Știți bine că prin bani și favoruri, mulți martori se lasă înduplecați ori să nu-și mai recunoască depozițiile, ori să nu se prezinte, ori să se sustragă născocind alt pretext.

Deaceia somați-i că dacă știu ceva din cele întâmplate, atunci, urcându-se la tribună, să declare fără șovăire cele ce știu, punându-vă astfel pe voi și Orașul mai presus decât favorurile și făcând, așa cum cer interesele Patriei, o depoziție după ființa adevărului și dreptății, fără a se sustrage, cum a făcut Leokrates, dela ordinea publică ; iar dacă nu știu nimic, atunci, cu mâna

pe altarul sfânt, să jure conform Legei, că n'au nicio cunoștință de cele petrecute. Dacă însă nu vor face niciuna nici alta, noi, în interesul vostru, al legilor și al democrației, le vom adresa somația legală.

Urmează cetirea depozițiilor de martori²⁾.

8. Așa dar, când după câtvă timp încep corăbii să sosiască dela Atena la Rodos și lumea se încredințează că Orașului nostru nu i s'a întâmplat nicio nenorocire, Leokrates, cuprins de teamă, fuge și din Rodos și se oprește la Megara. Și locuiește aci mai bine de cinci ani, având ca patron¹⁾ pe un cetățean din Megara.

Nu s'a rușinat de hotarele țării sale, ci, alături de Patria care l-a nutrit, a trăit în pământ strein ca metec.

Până într'atât se condamnase singur la exilul acesta rușinos, încât trimite aici să aducă la dânsul pe Amyntas, cel care ține în căsătorie pe sora sa mai mare, iar dintre prieteni pe Antigenis din Xipete²⁾. Leokrates roagă pe cumnatul său să-i cumpere sclavii și casa. Vânzarea avu loc pe prețul de un talant³⁾, din care Leokrates dispuse să i se plătească datoriile și să se achite societățile de sprijin⁴⁾; restul urmă să fie numărat în mâinile lui. Dupăce pune toate acestea în rânduială, Amyntas vinde sclavii cu prețul de treizeci și cinci mine lui Timocharis și neputând să verse suma, face un act de împrumut pe care ei îl depun⁵⁾ în mâinele lui Lesykles și achită lui Amyntas dobânda de o mină.

Însă ca să vedeți că cele ce spun eu nu sunt vorbe goale ci purul adevăr, grefierul va ceti și depozițiile acestora. Dacă întâmplarea ar fi voit ca Amyntas să fie încă în viață, l-aș fi propus pe el ca martor. Acum însă am citat pe cei cari știu cum s'au petrecut lucrurile.

Citește-mi această depoziție, anume că Amyntas a cumpărat în Megara casa și sclavii dela Leokrates.

Urmează cetirea depoziției martorilor.

Ascultați acum și în ce chip Philomelos din Cholargos și Menelaos, fostul sol către regele Perșilor, au încasat 40 mine dela Amyntas.

Urmează cetirea depoziției martorilor.

Dă cetire și depoziției lui Timocharis, cel care a cumpărat sclavii dela Amyntas pe prețul de treizeci mine și citește și textul actului de împrumut ⁵⁾.

Urmează cetirea depoziției și a actului de împrumut.

Ați auzit, bărbați, ce spun martorii. Aveți tot dreptul, când veți fi auzit cele ce vă voi spune și eu, să fiți cuprinși de indignare contra lui Leokrates și să-l urâți.

În adevăr, el nu s'a mulțumit să-și pună la adăpost persoana și avutul. Nu. Statueile sfinte strămoșești ⁶⁾, pe care părinții săi, înălțându-le după legile și datinele voastre străvechi, le-au încredințat lui, și pe acestea a pus să i le aducă la Megara, exilându-le astfel din Patrie, fără ca numele de «lucruri sfinte strămoșești» să-i fi inspirat cea mai ușoară teamă. Și astfel, smulgându-le din Patrie, el le-a silit să-l urmeze în exil, să-și părăsească templele și țara unde se odihneau, să se așeze în pământ strein și streine să rămână și de datinele din Megara, și de pământul acela. Părinții voștri însă au numit patria lor Atena, pentru că nimeni din cei ce se închină zeiței al cărei nume îl poartă ea, să nu-i părăsiască pământul. Leokrates, prin urmare, fără a ține seamă de legi, de datine, de cele sfinte, a făcut tot ce i-a stat prin putință pentru a duce departe de voi până și ajutorul zeilor.

Și nu s'a mulțumit să săvârșească împotriva statului crime de gravitate și de natura celor de mai sus, ci în

timpul șederii sale la Megara, constituindu-și un capital din averile pe care și le sustrăsese dela voi, făcând negoț transportând grâul din Epir dela Kleopatra ⁷⁾ la Leukas și de aci la Korinth. Și doară, bărbați, legile noastre prescriu și în această privință pedepsele cele mai severe, dacă adică un Atenian transportă grâu în altă parte decât la voi. Și oare când voi aveți astăzi sub puterea votului vostru pe trădătorul din timpul războiului ; pe cel ce, împotriva legilor, a transportat grâu; pe cel ce a călcat în picioare toate cele sfinte, Patria și legile, nu-l veți condamna oare la moarte, dând astfel o pildă pentru alții ? Atunci, cu adevărat, voi ați fi cei mai nepăsători dintre oameni, arătând prin aceasta că oricât de monstruoasă ar fi o crimă, ea nu isbutește totuși să provoace indignarea voastră.

9. Mai luați aminte, bărbați, cât de dreaptă țin eu să se facă instrucția în această afacere.

Căci convingerea mea este ca într'un proces de gravitate celui de azi, voi trebuie să vă dați sentința nu după prezumții, ci în deplină cunoaștere a adevărului ; martorii cari vor depune, să fi întărit prin jurământ adevărul depoziției lor, iar nu să îndeplinească de-acum încolo această formalitate. În adevăr, eu le-am adresat o citație scrisă conținând toate cele de mai sus și prin care mai ceream ca sclavii să fie puși la caznă ¹⁾.

Ia citește-o.

Urmează citirea citației.

Aceasta este citația, bărbați. Leokrates deci refuzând-o s'a recunoscut prin aceasta vinovat de trădare față de Patrie. Căci cine refuză să se ia depoziția martorilor oculari, recunoaște prin aceasta ca adevărate punctele acuzației adusă contra sa. În adevăr, fiecare dintre voi știe că, în ce privește punctele asupra cărora există con-

testație, procedura cea mai dreaptă și mai în spiritul democrației este că dacă se întâmplă ca sclavi sau slave să fi fost martori la cele petrecute, să li se ia acestora depoziții prin caznă ; că mai multă crezare trebuie dată faptelor ²⁾ decât vorbelor, aceasta cu atât mai mult în afacerile grave, interesând ordinea publică și statul.

Deci în ce mă privește, atât a fost de departe de mine gândul de a face contra lui Leokrates o acuzație nedreaptă, încât am mers până acolo că, expunându-mă personal ³⁾, am admis ca dovada s'o facă depozițiile luate prin caznă sclavilor și sclavelor lui Leokrates ; iar el, din cauză că-i știă că fuseseră martori oculari la cele petrecute, n'a așteptat să ajungă lucrurile până acolo, ci a refuzat. Și doară, bărbați, sclavii și sclavele lui Leokrates mai degrabă ar fi tăgăduit unele din cele întâmplate, decât să' pună în socoteala stăpânului lor crime închipuite.

10. Mai departe Leokrates se va văicări în apărarea sa, că el, nedeprins cu tribuna, este răpus de dibăcia unui retor și sicofant de meserie ca mine ¹⁾.

Din parte-mi socotesc că voi cu toții știți că grija celor ce-și fac o meserie din rolul de sicofant și din cel de retor, este ca, îndată ce au pus ochii pe o victimă, să găsiască puncte pe care răstălmăcindu-le, să le întoarcă împotriva acuzatului. Din contră, cine aduce o acuzație dreaptă, cine fățiș și cu curaj, demască pe cei cei s'au făcut vinovați de blestemele ²⁾ cuprinse în legi, aceștia, evident, procedează tocmai invers decât cei dințai și anume așa cum am procedat eu astăzi.

Faceți-vă în mintea voastră următoarea judecată : cine nu putea fi nicidecum amețit de dibăcia cuvântului și de șurubării ?

— Desigur sclavii și sclavele : ei, puși la caznă, ar fi

declarat crimele comise de Leokrates în toată monstruo-zitatea lor. Însă, vedeți, Leokrates a făcut tot posibilul să nu-i predeă, deși erau sclavii lui, nu ai altuia.

Dar acum, cine, după toate speranțele, ar putea fi îndui-șat? Cui, prin cuvinte dulci, i s'ar putea smulge milă din bunul său suflet? — Judecătorilor. Aici și-a pus toată nădejdea Leokrates, trădătorul de patrie. El a venit în fața voastră cu o singură teamă: aceea ca nu cumva să iasă din aceeaș casă și cei ce dau dovada nelegiuiri-lor comise și cel dovedit că le-a comis.

Căci altfel, la ce ar fi fost nevoie de atâtea tergi-versări? de atâtea subterfugii? de atâta vorbărie? Pro-cedura ar fi fost simplă; descoperirea adevărului, ușoară; administrarea probelor, scurtă.

Dacă recunoaște că punctele de acuzare sunt adevă-rate și drepte, de ce să nu i se aplice pedeapsa dictată de lege? Iar dacă susține că ele nu sunt adevărate, pentrue atunci nu a predat pentru caznă pe sclavii și șclavele sale? Căci nimic mai firesc decât ca cel ce este acuzat de trădare să nu omită nici una din pro-bele cele mai evidente. El însă n'a făcut nimic din toate acestea, ci dupăce a recunoscut singur că este trădător de patrie, de cele sfinte și de legi, acum pretinde to-tuși că voi să aduceți o sentință contrară celor recuno-scute și mărturisite de el însuși.

Și mă întreb ce fel de dreptate ar fi aceea când voi ați îngădui ca el, care de bună [voie a renunțat la mij-loacele de apărare — între multe altele neuzând de mijloacele legale de probă — să vină acum și născo-cind fel de fel de minciuni cu privire la nelegiuirile pe care singur a mărturisit că le-a comis, să caute să vă înșele pe voi?

11. Însă despre citație și despre chipul cum Leokra-

tes și-a recunoscut singur vina, socotesc, bărbați, că v'am vorbit destul.

Acum aş vrea să amintesc în ce împrejurări se găsea statul și de ce pericole eră amenințat, când Leokrates a comis trădarea sa.

I-a citește, grefier, decretul lui Hypereides ¹⁾.

Urmează cetirea decretului.

Acesta este decretul, bărbați. Prin urmare s'a luat hotărîrea ca Adunarea celor cinci sute să se coboare în Pireu și sub arme ²⁾ să delibereze asupra măsurilor de pază ce trebuiau luate aci ; și tot pregătită de luptă să execute cele ce sunt în interesul poporului.

Și oare, bărbați, dacă cei cari sunt scutiți de serviciul militar ca membrii ai Adunării în care se discută soarta statului, erau totuși în ținută militară, credeți voi că mică și neînsemnată eră panica ce stăpînia atunci Orașul ?

Ei bine, în mijlocul acestei panice, Leokrates. nu numai că a dezertat din Patrie, nu numai că și-a luat cu sine avutul, dar a trimis să i se aducă și lucrurile sfinte strămoșești. Și trădarea lui a fost așa de nerușinată, încât, după voința lui, templele ar fi fost pustiite de podobeale lor sfinte, pe ziduri n'ar fi rămas de gardă ținenie de om, iar Orașul și Țara ar fi fost părăsite.

Și totuși, bărbați, pe vremurile acelea nu eră ființă omenească, nu mai vorbesc de cetățeni, dar chiar din streinii stabiliți mai demult aci, care să nu fi fost cuprinsă de milă la vederea Orașului. Cine, înadevăr, ar fi putut fi așa de vrăjmaș neamului nostru sau Atenei, în cât să aibă tăria să se sufere pe el singur neînarmat când veneau vești de înfrângeri și suferințe îndurate ; când din pricina evenimentelor, statul întreg eră în fierbere, și toată nădejdea și-o puneă de-acum în cei ce trecuseră de 50 de ani ³⁾ ; când puteai vedeă femei li-

bere pela uși streine, întrebând cu inima strânsă de groază, una dacă-i mai trăiește bărbatul, alta părintele, alta frații — spectacol nedemn și de ele și de Stat ; — când puteai vedea bărbați scutiți prin lege de serviciul militar, din pricina fie a debilității, fie a vârstei înaintate, cum își târăsc cu trudă trupurile pe ulițele orașului, cu veșmintele sumese ⁴⁾ și prinse cu agrafă ?

Deși statul primise lovituri numeroase și teribile ; deși nu era cetățean peste capul căruia să nu fi căzut cele mai mari nenorociri, totuși ceiace mai ales îți umplea inima de jale și ochii de lacrimi, era decretul prin care poporul acordase sclavilor libertatea ⁵⁾, streinilor cetățenia ateniană, ștergerea infamiei pentru cei ce o suferise. Acestea toate le decretase națiunea aceia pentru care, până aci, nu fusese orgoliu mai mare decât că în această Țară ea este autohtonă și liberă.

Grozav se schimbase soarta statului nostru ! Noi care mai înainte luptasem pentru libertatea tuturilor Grecilor, de data asta am fi fost mulțumiți să ne mântuim pe noi înșine, scăpând din primejdie ; noi, care mai înainte avusesem în stăpânire mult pământ de-al Barbarilor, vedeam de data asta propria noastră Țară în primejdie de a fi cotropită de Macedoneni ; națiunea, pe care mai înainte o chemase în ajutor Sparta, Peleponesul și Grecii cari locuiesc în Asia, se vedea acum nevoită să ceară pentru sine ajutor dela Andros, Chios, Troezenos și Epidaurus ⁶⁾.

Așa dar, bărbați, pe omul care și-a părăsit Patria în mijlocul unei panici așa de mari și unor pericole așa de intense ; în mijlocul unei rușini așa de adânci ; pe omul care n'a luat armele să-și apere Țara, nici nu și-a pus viața la dispoziția strategilor, ci a fugit mișelește, trădându-și neamul, ce judecător patriot și temător de zei ar putea să-l achite cu votul său ? Ce apărător ar

putea, prin cuvântul lui, să apere pe un trădător de patrie, care a mers cu îndrăzneala până a nu lua parte la doliul general pentru catastrofa națională ; până a nu contribui cu nimic la mântuirea Patriei și Neamului ?

Și totuși, dela mic până la mare, toți s'au oferit, fără rezervă, pentru mântuirea Orașului în vremile acelea, când pământul își da copacii lui, morții mormintele lor, iar templele dau armele închinat zeilor. Unii lucrau la înălțarea zidurilor, alții construiau tranșee, alții le înconjura cu țărui. În tot orașul nu era ființă să stea degeaba. Numai Leokrates nu și-a pus la dispoziție persoana pentru nimic din toate acestea. Prin urmare este drept ca la rândul vostru, ținând seamă de toate împrejurările de mai sus, să pedepsiți cu moartea pe omul care n'a voit să dea daruri de cinste pentru morți, nici să ia parte la cortegiul funebru în onoarea celor căzuți la Chaironeia pentru mântuirea națiunii ; așa încât, pentru partea lui, aceștia sunt neînmormântați.

Și omul acesta n'a simțit niciun pic de rușine, când, întors după opt ani să le salute Patria, a trecut pe lângă mormintele acestor eroi !

12. Aș vrea, bărbați, să mă opresc puțin la aceștia din urmă. Să nu socotiți că cele câteva vorbe ce le consacru lor n'au nicio legătură cu procesele în care e în joc statul. Căci cinstirea bărbaților distinși pune în adevărată lumină faptele celor mișei. Ba ceva mai mult : dreptatea ne obligă ca tocmai în procesul, în care este interesată Patria, să nu ometem cinstirea acestor eroi — singura lor răsplătire pentru primejdiile la care s'au expus — căci și ei, ca și alții, și-au făcut rândul, dându-și viața pentru mântuirea obștească a Patriei.

Așa dar ei au ținut piept dușmanilor, luptând tocmai

la hotarele Boeoției pentru libertatea Elenilor, fiindcă nu și-au pus nădejdea în ziduri și n'au lăsat dușmanii să jefuiască țara lor, ci au socotit că vitejia este apărare mai sigură decât centura de pietre zidite, și că rușinea de a vedeà pământul care i-a nutrit, că este jefuit de dușmani, i-ar omori. Și au avut dreptate. Căci precum oricine altă dragoste are pentru părinții lui firești și alta pentru cei adoptivi, tot așa iubim mai puțin țara care nu este dela început a noastră ci am dobândit-o mai târziu.

Pătrunși de aceste adevăruri, ei au îndurat aceleași primejdii ca și bărbații cei mai distinși ai neamului. Totuși n'au avut parte de aceiaș soartă. Căci în timpul vieții, ei nu s'au bucurat de roadele virtuții lor, iar în clipa când au închis ochii pe veci — nu învinși, ci căzând pentru libertatea Patriei în locul în care fusese puși s'o apere, — au lăsat pe pământ gloria lor. Și dacă e să spun un lucru în aparență ciudat, în realitate perfect adevărat, ei au murit învingând. Căci răsplata pe care o dă războiul bărbaților distinși este libertatea și gloria, iar cei ce au căzut, au avut parte și de una și de alta. Și apoi este cu neputință să zicem c'au fost învinși acei ale căror inimi nu s'au cutremurat de frica dușmanilor cotropitori.

Căci dacă este cinevã, despre care nimeni n'ar putea zice cu drept cuvânt că a fost biruit, aceștia sunt cei ce au murit vitejește în războiu: ei și-au ales o moarte glorioasă, pentru a scăpa de robie.

Vitejia acestor bărbați s'a arătat limpede, căci dintre toți numai ei au avut în corpurile lor libertatea Eladei. Și dovadă: îndată ce ei au ieșit din viață, a intrat și Grecia în sclavie, ceiace însemnează că odată cu trupurile lor, a fost pogorită în mormânt și libertatea celorlalți Eleni. E astfel vădit pentru oricine că ei s'au luptat,

nu pentru persoana lor, ci pentru libertatea obștească.

Iată pentruche, bărbați, nu șovăesc să zic că viețile lor sunt coroana Patriei noastre.

Și purtându-se astfel, ei au dat dovadă de minte chibzuită, fiindcă, Atenienii, dintre toți Grecii, voi singuri vă pricepeți să cinstiți pe eroi. La ceilalți Greci întâlnești ridicate în piețe statui de atleți; la voi statui de generali bravi și de omorâtori de tirani. Și bărbați, de felul celor din urmă abia dacă găsești câțiva în toată Grecia, iar învingători la luptele, a căror răsplată este o coroană, se întâlnesc pretutindeni.

Deaceia, dupăcum dați cele mai mari onoruri celor ce au binemeritat dela Patrie, tot așa este drept să pedepsești cu cele mai grele pedepse pe cei ce au fost rușinea Patriei și au trădat-o.

13. Gândiți-vă apoi, bărbați, că dacă vreți să fiți drepti, nici nu stă în puterea voastră să achitați pe acest om: vina lui este de mult judecată și el condamnat.

În adevăr, Areopagul ¹⁾, — și aici să nu-mi faceți întreruperi sgomotoase, căci eu socotesc că pentru vremurile de atunci, el a fost adevărata mântuire a Orașului nostru — Areopagul, zic, a arestat și executat pe cei ce dezertară din Patrie, lăsând-o pradă dușmanului. Și să nu credeți, bărbați, că Areopagul, care a judecat cu cel mai înalt spirit de dreptate învinuirile de omor aduse unora streini de cetatea noastră, ar putea fi vreo dată părtinitor în judecarea unui concetățean al său.

Ba chiar voi înșivă a-ți condamnat pe Avtolykos, care, deși rămas acî, în mijlocul primejdiilor, aveà totuș vina de a-și fi dus în siguranță pe soția sa. Ei bine, dacă ați pedepsit pe cel care a pus la adăpost niște ființe ce nu puteau contribui cu nimic la războiu, ce pedeapsă

trebuie aplicată aceluia care, deși bărbat, nu și-a făcut datoria față de mama noastră comună, Patria ?

Cevă mai mult : poporul, socotind că evenimente extraordinare se desfășură, a decretat că cei ce dezertează din fața primejdiei la care Patria cere să ne expunem, se fac vinovați de trădare și el îi consideră demni de cea mai grea pedeapsă.

Prin urmare asupra faptelor pe care le-a înfierat tribunalul cel mai drept ; pe care le-ați reprimat voi, în calitate de judecători ; pe care poporul le consideră demne de pedeapsa cea mai gravă, asupra acestora deci, veți aduce vei oare un verdict în contradicție cu cele de până acum ? Dacă da, veți fi cei mai ingrați dintre oameni și veți găsi cu greu naivi cari să se mai jertfească pentru voi.

14. Este vădit, bărbați, că Leokrates este vinovat de toate acuzațiile ce i le-am adus. Mi se spune totuși că el va încerca să vă inducă în eroare, pretextând că s'a îmbarcat pe un vas în calitate de negustor și a plutit la Rodos în afaceri comerciale. Deaceea, dacă vă va spune acestea, iată în ce chip e lesne să-l prindeți cu minciuna.

Mai întâiu, cel ce pornește după negoț nu se îmbarcă la țarm, ieșind pe portiță, ci în port, în văzul tuturilor prietenilor și petrecut de dâșșii. Apoi nu pleacă cu heteră și sclave, ci însoțit numai de un sclav care să-l servească. Pelângă acestea, dacă eră neguțător, cum se face că el, Atenian, a locuit totuși în Megara 5 ani ; a pus să i se aducă acolo lucruri sfinte ale familiei ; a vândut casa de aici ? E vădit că s'a recunoscut singur vinovat de a fi trădat Patria și de a fi adus tuturilor mari neajunsuri. Ar fi un lucru cum nu se poate mai absurd, dacă de faptele, pentru care el se așteaptă să primiască pedeapsă, voi, ajunși stăpâni pe votul vostru, l-ați achită.

Dar în afară de asta, eu socotesc că voi nu trebuie

să-i primiți acest mod de apărare. Nu este odios că pe când cei ce pleaseră după negoț se întorceau în grabă ca să ajute Patria, el singur se ducea după afaceri în niște împrejurări în care oricine, departe de a umbla după câștiguri noi, eră mulțumit să-și păstreze ce agonisise până atunci ? Mult aș vrea să întreb pe Leokrates prin introducerea căror mărfuri s'ar fi arătat mai folositor Patriei, decât dacă s'ar fi pus pe sine la dispoziția strategilor și s'ar fi împotrivit dușmanilor, luptând alături de voi ? Eu unul nu văd ce ajutor mai mare ca acesta ar fi putut el să aducă. Sunteți îndreptățiți să fiți indignați nu numai din cauza faptelor, ci și din cauza acestui pretext pe care-l invoacă.

Căci îndrăzneța lui minciună e vădită. În adevăr, mai înainte nu s'a îndeletnicit cu negoțul, ci a avut atelier de fierărie ; iar când a plecat ultima dată, n'a importat nimic din Megara, deși a lipsit șase ani întregi.

Ba încă se întâmplase să facă parte și din asociația ce luase cu arendă dela Stat încasarea taxelor vamale și n'ar fi lăsat el această afacere pentru a plecă după negoț. Așa încât, dacă s'o întâmplă să invoace atari pretexte, părerea mea este ca chiar să-i interziceți o apărare bazată pe dânsule.

15. Leokrates va veni poate cu acel motiv de apărare ce i l-au șoptit unii din apărătorii lui și anume că întrucât n'avea sub comanda sa nici șantiere navale, nici porți, nici unități militare și în general niciun lucru public, el nu e vinovat de trădare.

Eu socotesc, dinpotrivă, că cei ce au sub comanda lor instituții publice, ar putea să trădeze cel mult o parte din puterea voastră, pe când acesta a lăsat pradă întreg Orașul. Pelângă acestea, prin trădarea lor, aceia s'au făcut vinovați numai față de concetățenii lor în

viață, pe când Leokrates este vinovat și față de cei morți și față de instituțiile sfinte ale Patriei, pe care le-a lipsit de adorația ce le acordă legile. Trădat de aceia, Orașul, deși sclav, ar mai fi putut dăinui. În chipul însă, în care l'a lăsat acesta în părăsire, el n'ar fi putut fi locuit. E firesc ca orașele să treacă dela o stare de decădere la una înfloritoare; însă îndată ce un oraș este cu totul pustiit de locuitori, s'au dus orice speranțe de viață publică. Precum pentru om, cât timp mai are viață într'însul, este nădejde ca sănătatea lui să se schimbe, îmbunătățindu-se, iar odată ce a murit, nu mai e nădejde, tot astfel și orașele: odată despobluate, nenorocirii i s'au pus vârf. Și dacă e să spunem adevărul, moartea orașului e despoblarea lui. Iată o dovadă foarte evidentă: orașul nostru a căzut în vechime sub robia tiranilor, mai târziu a ajuns sclavul celor treizeci, când până și zidurile lui au fost dărâmate de Spartani. Și totuși noi am scăpat de ambele nenorociri, ba chiar ne-am învrednicit să ajungem noi apărătorii buneistări a Grecilor.

Nu tot așa s'a întâmplat cu orașele ce au fost cândva despobluate.

Și dacă-mi dați voie să citez și exemple mai vechi, cine n'a auzit că Troia, care ajunsese cel mai mare dintre orașele depe vremuri și stăpâniă Asia întreagă, odată ce a fost dărâmată de Greci, a rămas pe vecii vecilor nelocuită. Și iarăș avem exemplul Mesinei; abia la cinci sute de ani după dărâmarea ei, a fost reclădită de oameni de strânsură.

16. Poate vreunii din apărători, căutând să înfățișeze purtarea lui Leokrates ca ceva fără importanță, vor avea cutezanța să susțină că fapta izolată a unui singur om n'ar fi putut avea niciuna din aceste urmări funeste.

Este, desigur, o nerușinare din partea lor să rostia-

scă înaintea voastră o astfel de apărare și din cauza ei, ar fi cu drept să-i pedepsiți cu moartea. Căci odată ce ei recunosc că Leokrates a părăsit Patria, rămâne ca voi — și numai voi — să judecați cât este de gravă culpa lui ; dacă însă el n'a comis nimic din toate acestea, ce rost mai are ca apărătorii să susțină că fapta lui n'ar fi putut avea nicio urmare ?

Eu, bărbați, socotesc. tocmai din contră, că de el depindea mântuirea Țării. Căci un stat există, numai întrucât un cetățean contribuie cu partea lui ca să-l apere ; îndată ce însă unul singur neglijează această îndatorire, — fie chiar în chip izolat — atunci destrăbălarea s'a întins pretutindeni, fără ca cel culpabil să-și fi dat măcar seama. Și, bărbați, dacă vom căuta să ne pătrundem de intențiile vechilor noștri legiuitori, nu ne va fi greu să descoperim adevărul.

Aceștia n'au prescriș pedeapse cu moartea pentru cel care fură o sută de talanți, pentruca să dea celui ce fură zece drahme o pedeapsă mai mică ; n'au pedepsit aspru pe cel ce jefuește templele de odorele lor prețioase, arătându-se mai blânzi față de cel ce ia dintr'insele lucruri de puțin preț ; n'au pedepsit cu amendă pe cel ce omoară un sclav, pentru a scoate afară din legi ¹⁾, pe cel ce omoară un om liber. Nu. Pentru toate abaterile de aceste feluri, fără deosebire, ei au statornicit pedeapsa cu moarte. În adevăr, fiecare din acești legiuitori au avut în vedere nu ceiace eră particular în fapta săvârșită ; nu după acest criteriu au judecat gravitatea infracțiunilor.

Ei s'au întrebat dacă vina în chestiune eră sau nu de natură ca, generalizându se, să prejudicieze grav societatea. Și orice alt punct de vedere în atari chestiuni ar fi absurd. Căci dacă bunioară, bărbați, cineva ducându-se la Metroon ²⁾, ar distruge o singură lege, invocând

în urmă ca apărare că nimic nu s'a întâmplat Oraşului din vina lui, oare nu l'aţi pedepsi cu moartea ? Eu cred că da. Şi aţi proceda cu dreptate dacă vreţi să salvaţi şi celelalte legi. În acelaş chip trebuie pedepsit şi acesta, dacă vreţi să îndreptaţi şi pe ceilalţi cetăteni.

Să nu vă înşele împrejurarea că aveţi aface cu un singur om. La fapta lui să vă gândiţi. Eu socotesc că dacă nu sunt mulţi ca el, acesta este norocul nostru, şi că Leokrates merită o pedeapsă mai grea tocmai prin faptul că, din toţi ceilalţi cetăteni, el a fost acela care a urmărit, nu salvarea Neamului întreg, ci pe a lui personală.

17. Pentru mine, bărbaţi, nu e nimic mai revoltător decât să aud pe vreunul din apărători zicând că nu însemnează trădare, dacă cineva pleacă din oraş. «Căci», motivează ei, «odinioară, în timpul războiului contra lui Xerxes, şi strămoşii noştri au părăsit Patria, trecând la Salamina». Astfel de oameni sunt aşă de inconştienţi, aşă de lipsiţi de cuviinţă faţă de voi ¹⁾, încât ei vor să compare fapta cea mai frumoasă cu acţiunea cea mai neruşinată.

În adevăr, până unde n'a ajuns vestea de vitejia sublimă a acelor bărbaţi ? Cine este aşă de invidios sau are în suflet aşă de puţină iubire de glorie, încât să nu doriască să fi fost părtaş la cele săvârşite de dânşii ? E minciună că au părăsit Oraşul. Ei, după un plan strălucit, au schimbat poziţia, pentru a face faţă primejdiei ce-i ameninţa. Căci Spartanul Eteonikos, Corintianul Adeimantos şi flota Egeiei îşi puseseră în gând ca la ivirea nopţii să-şi caute, care cum o putea, salvarea ²⁾. Constrângându-i pe toţi să dea împreună lupta contra Barbarilor la Salamina, strămoşii noştri, care un moment fuseseră părăsiţi de toţi Grecii, le-au dat prin urmare acestora cu sila libertatea. Ei singuri au învins şi

pe Barbari și pe Greci și anume așa cum se cădea să fie învinși fiecare din ei : cei dintâi prin luptă, ceilalți prin binefacerea primită.

Unde este aci vreo asemănare cu fapta celui ce, fugind din Patrie, ajunge la Rodos după 4 zile. Noroc că niciunul din cei morți nu aude această inconștiență : cu pietrele ar omorî pe cel ce caută astfel să întineze vitejia sa și a camarazilor săi de glorie. În adevăr, ei își iubeau Patria până la atâta fanatism, încât când Alexandru, solul lui Xerxe, și — până atunci — prietenul nostru, le-a cerut din partea stăpânului său pământ și apă, puțin a lipsit ca ei să nu-l omoare cu pietre. Și dacă au cerut să fie pedepsit cuvântul, cum de n'ar fi pedepsit cu pedepse grave pe cel ce, cu fapta, a lăsat Patria pradă dușmanilor ?

Cu atari principii în piepturi, în timp de 90 de ani, ei au făurit hegemonia Elenilor, au pustiit Fenicia și Cilicia, au repurtat la Eurymedon victorii pe uscat și pe mare, au capturat o sută de trireme ale Barbarilor ; pustiind, au făcut ocolul țărmului Asiei, și, ceiace a încoronat aceste victorii, nemulțumiți că au înălțat la Salamina steagul izbânzii, au fixat Barbarilor hotare, le-au impus respectul libertății Eladei, le-a pus condiția³⁾ să nu plutiască cu vas lung dincoace de Cyaneai și de Phaselis ⁴⁾ și să recunoască autonomia Grecilor, nu numai a celor ce locuiesc în Europa, ci și în Asia.

Și credeți voi că dacă toți aceștia ar fi procedat după principiul lui Leokrates, adică să-și păziască pielea de-zertând, s'ar fi înfăptuit măcar unul din aceste lucruri mărețe, ori noi am mai locui în această țară ?

Iată pentruce, bărbați, trebuie ca, precum lăudați și cinstiți pe eroi, tot așa să urîți și să pedepsiți pe mișei, mai ales pe Leokrates, care, față de voi, n'a avut nici respect, nici rușine.

18. Acum ascultați în ce chip ați judecat voi înșivă fapte ca cele de mai sus și cum ați procedat în împrejurări similare. Se cade, în adevăr, să vă spun toate acestea, măcar că vouă vă sunt cunoscute. Căci, pe Atena, ceea ce constituie fala orașului nostru sunt legile vechi și rânduelile date de cei ce dintru început le-au statornicit. Fiți cu luare aminte la cele ce vă poruncesc ele și veți proceda așa cum cere dreptatea, arătând în acelaș timp că sunteți oameni pătrunși de sentimentul de demnitate și vrednici de Patria voastră. Căci voi ați depus un jurământ pe care-l depunem toți în momentul când, înscriși în Registrul Comunal ¹⁾, suntem primiți în rândul cetățenilor, anume că nu veți da de rușine armele sfinte, că nu veți părăsi rândurile, ci veți lupta pentru Patrie, lăsând-o urmașilor mai desăvârșită. Dacă Leokrates a depus și el acest jurământ, atunci vădit că l-a călcat și deci rămâne pentru voi un criminal, iar pentru zei un nelegiuit; dacă însă nu l-a depus, este iarăși vădit că cu precugetare, n'a făcut nimic din cele ce eră obligat să facă: dreptatea cere atunci să-l pedepșiți, aceasta fiind atât în interesul vostru, cât și pentru împăcarea zeilor. Vreau să auziți jurământul. Citește, grefier.

Se citește jurământul.

Sublim jurământ, bărbați, și sfânt! Și totuși Leokrates l-a călcat în toate punctele lui. Căci mă întreb, cum un om ar putea comite o mai mare profanație și o mai odioasă trădare față de Patrie? În ce chip mai josnic ar putea cineva să dea de rușine armele, decât prin aceea că nu le-a luat ca să lupte contra dușmanilor? Cum s'ar putea zice că n'a părăsit pe camaradul său și rândurile, el care nu s'a pus la dispoziția autorităților militare? Unde s'a luptat pentru cele sfinte, el care nu s'a expus niciunui pericol? Cui a lăsat el, — tră-

dătorul ! — Patria mai desăvârșită ? Căci în ce privește partea lui de datorie, Patria a fost lăsată pradă dușmanilor.

Și oare voi nu veți pedepsi cu moartea pe Leokrates, care s'a făcut vinovat de toate nelegiuirile laolaltă ? Atunci pe cine veți pedepsi ? Nu cumva pe cei ce au comis numai unele nelegiuiri ? Dar atunci, arătând că furia voastră se îndreaptă mai mult contra culpelor mărunte, veți lăsa să se creadă că în Cetatea voastră o duc mai bine marii criminali ?

19. După aceia, bărbați, trebuie să mai știți un lucru, anume că jurământul este ceea ce susține democrația. Căci trei sunt elementele din care se compune un stat : autoritatea, judecătorul, individul. Fiecare din aceștia se leagă prin jurământ. Și lucrul e firesc, căci pe oameni, mulți îi înșală și mulți, nefiind descoperiți, au scăpat de primejdiile ce-i amenințau în momentul crimei ; ba chiar după săvârșirea ei, au fost unii achitați. Pe zei însă, nimeni din cei ce și-au călcat jurământul nu-i va putea înșelă, nici nu va putea să scape de pedeapsă, ci în mari primejdii va cădea, dacă nu sperjurul însuși, atunci copii lui și tot neamul lui.

Deaceia, judecători, în legământul pe care l-au făcut la Platea toți Grecii în clipa când au intrat în luptă contra lui Xerxes, au adoptat ca formulă de jurământ, nu una compusă anume, ci una asemănătoare cu cea ce se obișnuiește la voi. Face să-i auziți cuprinsui. Căci deși cele petrecute atunci sunt lucruri vechi, totuși, din cuprinsul lui, vă veți putea da seamă de vitejia acelor oameni.

Citește-mi dară jurământul.

Jurământ. — „Nu voiui prețui mai mult viața decât libertatea.

Nu voiui părăsi pe șefii mei nici cât se găsesc în viață, nici când vor fi murit, ci voiui înmormânta pe toți aliații cari vor fi căzut în luptă. De voiui birui pe Barbari, nu voiui pustii niciunul din orașele ce se vor fi luptat de partea Grecilor, iar pe cele ce vor fi luptat alături de Barbari, le voiui pune la tribut în favoarea lui Apollo. Dintre lucrurile sfinte, cărora Barbarii le vor fi dat foc sau pe care le vor fi prădat, nu voiui clădi absolut niciunul, ci le voiui lăsa urmașilor mărturie de lipsa de pietate a Barbarilor față de zei».

Și cu atâta credință, bărbați, s'au ținut ei de acest jurământ, încât au avut de partea lor ca sprijin bunăvoința zeilor ; și deși în fața primejdiei s'au aflat eroi printre toți Grecii, totuși cei mai mulți lauri i-a cules cetatea noastră.

Ei bine, n'ar fi culmea mișeliei ca atunci când strămoșii voștri au avut curajul să moară pentru a nu fi întunecată gloria Patriei, voi să nu aveți puterea să pedepsiți pe cei ce o fac de rușine ? Să priviți nepăsători cum prin ticăloșia unor bărbați de felul lui Leokrates, se năruie o glorie ce este obștească și strânsă cu jertfe fără număr ?

20. Cevă mai mult, bărbați, dacă dintre Greci, sunt unii cărora nu li se poate îngădui să privească nepăsători la nimic din toate acestea, aceia sunteți voi, Ateni. Voiui stăruî puțin asupra timpurilor vechi pentru ca, folosindu-vă de exemplele de atunci, să puteți judeca mai bine atât evenimentele ce ne preocupă, cât și altele.

În adevăr, cea mai necontestată superioritate a Cetății noastre consistă în aceia că a ajuns pentru toți Grecii pildă de fapte înălțătoare. Și precum ea întrece prin

vechime toate cetățile, tot așa strămoșii noștrii au fost superiori celorlalți oameni pentru vârtutea lor.

Pe timpul domniei lui Kodros, întâmplându-se o secetă în țara Peleponesilor, aceștia au găsit cu cale să porniască în contra Patriei noastre, nădăjduind că după alungarea strămoșilor, vor împărți între dâșii pământul Aticei. Așa dar ei trimiseră mai întâiu la Delphoi, să întrebe pe Zeu dacă vor isbuti să cucerească Atena. Zeul le dete răspuns că vor lua cetatea dacă nu vor omorî pe regele Kodros, iar ei porniră cu oaste contra Aticei. Kleomantis, un locuitor din Delphoi, aflând de oracolul dat, spune în taină Atenienilor conținutul lui.

Pasămite strămoșii noștrii aveau prieteni și printre streini.

Când deci Peloponezii năvălesc în Atica, ce au făcut, judecătorilor, strămoșii noștrii ? N'au fugit, părăsindu-și Țara ca Leokrates, nici n'au lăsat pradă dușmanilor lucrurile sfinte și Patria care i-a hrănit. Nu ! Ei, puțini la număr, închizându-se între ziduri, fură înconjuțați și având în piepturi iubirea Patriei lor, nu s'au clintit din loc. Și, bărbați, regii depe vremea aceea erau așa de nobili, încât preferau să moară pentru mântuirea supușilor lor, decât, trăind cu rușine, să se mute în altă țară.

Se zice așa dar că regele Kodros a poruncit Atenienilor să ia seama când va muri el ; apoi, îmbrăcând haină săracă pentru a înșelă pe dușmani și strecurându-se pe poarta Orașului, strângea vreascuri de pe acolo. Și iată doi bărbați din lagărul vrăjmaș se apropie de dânsul, iscodindu-l ce mai e prin Cetate. Kodros se repede asupra unuia din aceștia și-l omoară cu o seceră. Cel rămas în viață, turbând de mânie și luând pe rege drept un cerșetor, scoate sabia și-l omoară. Puțin

după aceea, Atenienii, trimițând un pristav, cer să li se dea cadavrul regelui spre a-l îngropa și spun Peloponezienilor tot adevărul. Aceștia l-au dat și înțelegând că nu va fi cu putință să pună stăpânire pe Atica, se retrag. Lui Kleomantis din Delphoi, orașul i-a acordat, lui și urmașilor lui, dreptul de a fi hrăniți pe viață în Pritaneu.

Acestea sunt faptele.

Nu așa că regii depe vremuri au iubit Patria, cu aceiași dragoste ca și Leokrates, ei care preferau ca, înșelând pe dușmani, să moară pentru dânsa și cari pentru mântuirea obștească își dau propria lor viață ?

Deaceia ei, și numai ei, au dat numele lor ¹⁾ acestei țări și au obținut onoruri asemenea zeilor. Și se cuvenia : intrând în moarte, li s'a dat ca moștenire Țara aceasta, pe care, în viață fiind, ei o apăraseră cu atâta devotament. Leokrates însă nici în viață, nici după moarte nu e drept să facă parte dintr'însa și trebuie ca el și numai el, din toți locuitorii, să fie alungat din pământul din care a plecat, lăsându-l pradă dușmanilor. Căci ar fi oribil ca țara aceasta să adăpostiască și pe cei cari se disting prin vârtutea lor și pe cel mai josnic dintre oameni.

21. Și totuși a încercat să susțină, ceiace poate și de data asta va susține în fața voastră, că dacă ar fi avut pe conștiință ceva din cele ce i se impută, niciodată n'ar fi înfruntat primejdia acestui proces. Cași cum n'ar invoca acest pretext până și hoții și jefuitorii de temple.

Venirea lui Leokrates aici dovedește, nu că el n'a săvârșit nelegiuirile de care e acuzat ; ea e dimpotrivă, o dovadă de nerușinarea la care a ajuns el.

În adevăr nu astfel trebuie să se apere Leokrates, ci

dovedind că nu s'a imbarcat pe vas, că n'a părăsit orașul și că nu s'a stabilit în Megara. Dovezile acestea să le facă. Cât pentru venirea lui aici, eu cred că un zeu l'a adus la această pedeapsă, pentruca, el care a dezertat de la o primejdie aducătoare de glorie, să aibă parte de o moarte rușinoasă și nedemnă și să cadă tocmai în mâna aceloră pe care i-a trădat.

Căci, dacă nenorocirea l'ar fi ajuns în alt loc decât în mijlocul vostru, n'ar fi fost vădit că Leokrates își ispășește păcatele săvârșite. Ea, lovindu-l însă aici și pedepsa venindu-i dela cei pe care i-a trădat, este evident pentru oricine că suferința îi vine dela fărădelegile comise. Zeilor, înadevăr, le place să rătăciască mintea celor nelegiuți. Și câțiva din poeții vechi, scriind iambii de mai jos ca pe niște oracole, i-au lăsat, pare-mise, moștenire urmașilor :

Când zeli drepti c'urgie cruntă pedepsesc
Pe cei mișei, le smulg ce bruma le-a rămas
Din gândul bun ; le poartă mintea tot spre rău
Și-i duc, orbiți, către păcatul pierzător ¹⁾.

22. Căci cine nu știe dintre bătrâni, și cine n'a auzit dintre cei tineri despre Kallistrat ¹⁾ pe care orașul nostru îl condamnase la moarte și care, pe când eră fugit, a auzit pe zeul dela Delphoi spunându-i că dacă va sosi la Atena, își va dobândi acolo dreptul său ?

Sosind deci în cetate, deși s'a refugiat la altarul celor doisprezece zei ²⁾, el a fost totuși executat.

Și așa eră cu cale, căci «a dobândi dreptul său» însemnează pentru cei nelegiuți a-și primi pedeapsa. Și iarăși în ce privește pe Zeu, el a avut multă dreptate, când a dat pe criminal să fie pedepsit de cei ce suferiseră din vina lui. Ar fi oribil într'adevăr ca oracolele

să aibă acelaş înţeles pentru cei temători de zei caşi pentru cei ticăloşi.

Eu socotesc, bărbaţi, că Providenţa veghiază asupra tuturor acţiunilor omeneşti în general, dar ea se îngrijeşte mai ales de pietatea ce datorăm părinţilor, morţilor şi zeilor înşişi. Şi cu drept cuvânt. Căci faţă de cei dela care am primit începutul vieţii şi prin care am avut parte de cel mai mare bine, faţă de aceştia cădem în păcat greu nu numai când ne facem cu ceva inovaţi, dar chiar când nu ne dăm viaţa pentru dânsii.

23. Aşa dar se zice că în Sicilia (aceasta este o simplă poveste, totuşi face s'o auziţi voi cu toţii, cei tineri), s'a format din Etna un torent de lavă. Acest torent s'a revărsat peste toată ţara, între altele peste un oraş oarecare de acolo. Toţi au luat-o la fugă, căutând fiecare să scape cum va putea. Numai un tânăr, văzând că bătrânul său tată nu va putea să fugă şi că e ameninţat să fie cuprins de torent, l'a luat în braţe şi a pornit cu dânsul. Natural, adăogându-şi o nouă povară, a fost prins şi el de lavă. Şi atunci s'a văzut că Providenţa divină este binevoitoare eroilor : focul, zice, povestea, prinzându-i, i-a ocolit şi ei singuri au fost salvaţi. Locul, din această pricină, se numeşte acum «Câmpia celor pioşi». Iar cei cari s'au grăbit să fugă, lăsându-şi părinţii în părăsire, au pierit până la unul. Astfel încât şi voi trebuie, după exemplul dat de zei, să pedepsiţi cu unanimitate de voturi pe acesta care, cât i-a stat în putinţă, s'a făcut vinovat de toate fărădelegile cele mai grave. Căci el a smuls zeilor onorurile Patriei noastre, pe părinţi i-a lăsat în voia duşmanilor, iar pe cei căzuţi i-a lipsit de legiuitele onoruri.

24. Nu mă pot despărţi de cei vechi înainte de a vă

propune să meditați și asupra principiilor, cărora ei erau mândri de a fi consecvenți și pe care voi auzindu-le este drept să vi le însușiți.

Se zice că Eumolpos, fiul lui Poseidon și al Chionei, a venit cu Tracii spre a disputa domnia Țărei acesteia. Întâmplarea a voit ca pe vremea aceea să fie aici rege Erechtheus, având de soție pe Praxithea, fiica lui Kephisos. Cum o mare oștire sta să năvălească în țară, Erechtheus, ducându-se la Delphoi, întreabă Zeul ce să facă pentru a smulge victoria dela dușmani. Zeul îi răspunse că va învinge pe vrăjmași, dacă înainte de ciocnirea ambelor oști, va jertfi pe fiica sa. Erechtheus, ascultând de porunca Zeului, a făcut ce i se cerea și a isbutit astfel să goniască pe vrăjmași din țară.

Se cade prin urmare să aducem laude lui Euripides, care, și în alte privințe poet distins, a tratat acest subiect ¹⁾. El a făcut-o fiind încredințat că faptele cântate vor fi cel mai frumos exemplu pentru cetățeni, care având privirile asupra lor și contemplându-le pe scenă, își vor umple sufletele de iubire de patrie.

Face, judecători, să auziți și iambii pe care poetul i-a scris ca să fie roștiți de mamă, când aceasta se adresează copilei sale. Într'înșii veți vedea un suflet generos și nobil, nu mai prejos nici de Oraș, nici de fiica lui Kephisos.

Cerându-ți jertfă, Orașul tău te-a 'nobilat :

Nu șovăi s'o dai întreagă ; șovăind

Rămâne fapta-ți fără 'avânt înălțător

Eu, pentru Orașu-mi, voiui jertfi copila mea

5. Așa-i cu drept. Căci neîndoios, nu-i pe pământ

Oraș mai nobil, mai slăvit decât al meu :

În el trăim de mii de ani, nu pripășiți

Ci băstinași ; pe când aiurea-s cetățeni

Tot de strânsură, 'mpestrițați cum vezi la joc

10. De table pietre răvășite fel de fel.
Dar veneticul pripășit într'un oraș
E pana rea ce-a fost înfiptă 'ntr'un copac :
Din gură, da, e cetățean ! cu fapta nu !
- Și-apoi copiii, când i-avem, îi hărăzim
15. Strejeri ai Țării și-ai credinței strămoșești.
Unu-i Orașul, dar în el s'adăpostesc
Atâtea mii și mii de vieți. Nu vor pieri
Cât pot, jertfind copila-mi scumpă, să le scap.
- Pierdut-am stăpânirea minții ? Aiurez ?
20. Ori năruirea casei mele-i ?) dela zei
Căci numai astfel va scăpa Orașu-'ntreg ?
- De-aș fi avut, în loc de fată, un voinicel
Și-Atena noastr'ar fi 'ntețită de rășboiu
L-aș fi trimis să sângereze, că-i bărbat
25. Poate muri.
Aș vrea un fiu cu braț viteaz,
La luptă 'n rândurile 'ntâi, un semizeu,
Nu biată umbră fără suflet și simțiri.
- Eu nu-s din cele ce bocesc pe fii lor
Porniți la luptă și-i căinesc pân' ce-i fac lași.
30. Urăsc pe mamă când își vrea „băiatu 'n viață”,
Nu viteaz“. Ce josnic sfat îi dă atunci !
- Cei ce-au murit luptând de-avalma își împart
În părți egale și cunuă și mormânt ;
Dar fiicei mele, moartă pentru-acest oraș
35. I se cuvine, numai ei, prinosu 'ntreg.
Două surori ne vor salva pe amândoi :
Ce ne-am putea dori mai bine, mai măreț ?
O Providență-mi dăruie acest copil :
Să moară jertfă pentru orașul cel iubit !
20. Ce ni-s copii dacă 'n Țară suntem robi ?
Dar iată eu fac tot ce pot s'o mântuiesc :
Domniască altu : 'i rândul meu să mă jertfesc.
Și-i mare lucru pentru-Oraș că nu mă 'ndoiu
Când un dușman se năpustește asupra lui

105626

45. Voind să strice legiuri din moși-strămoși,
 Dar Eumulpos cu Tracii lui n'or alungă
 Măslinul de-aur și Gorgona, înfingând
 Tridentul ca să 'ncununeze-al său norod.
 Nu, mândra Pallas ³⁾ va rămâne tot cu noi !
50. Deaceia luați, dragi cetățeni, copila mea :
 Ea-i biruința, mântuirea. Ca s'o cruț.
 Eu nu mă 'ndur să las pierzării Orașu 'ntreg !
 O, Țara mea, de te-ar iubi copiii tăi
 Ca mine acum, ce traiu ușor și cât senin !
55. În veci ar fi necotropit pământul tău !

25. Iată, bărbați, prin ce mijloace făcea Euripide educația părinților noștri. Căci deși femeile, prin firea lor, își iubesc aproape fără excepție copiii, totuși poetul ne-a înfățișat-o pe aceasta iubindu-și Patria mai mult decât pe proprii ei copii : el vroiă astfel să ne arate că dacă și femeile se ridică până la acea înălțime prin curajul lor, bărbații trebuie să fie pentru Țară de un fanatism de neînvins, nu să fugă, lăsând-o în părăsire, nici s'o facă de rușine în fața tuturilor Grecilor, așa cum a făcut-o Leokrates.

26. Vă voi cită și pe Homer, slăvindu-l. Fiindcă părinții noștri l'au socotit poet așa de desăvârșit, încât au făcut o lege potrivit căreia la fiecare cinci ani, la Panathenee ¹⁾, se citeau, dintre toți poeții, poeme numai de ale lui, arătând prin aceasta Elenilor că ei preferă pe cele mai frumoase dintre fapte ca mijloc de educație. Și aveau dreptate. Căci legile, prin scurtimea lor, nu învață, ci ordonă cele ce trebuiesc făcute ; poeții însă, înfățișându-ne viața omenească aievea, după ce au ales din ea faptele cele mai frumoase, conving pe oameni prin cuvinte și prin înfățișarea acestor fapte ²⁾.

Iată, în adevăr, ce glăsuește Hector, când îndeamnă pe Troeni să lupte pentru Patrie ³⁾.

Hai dar, vă bateți glotiș la corăbii. Iar dacă vreunul
Are să cadă lovit sau împuns, dupăcum i-a fost soarta,
Poate să moară ; frumos e când mori apărându-ți moșia,
Căci după tine rămân nevasta și fii tăi teferi,
Casa și-averea-ți vor fi neatinse de 'ndată ce-Aheii
Au să ia calea 'napoi spre scumpa lor țară.

[Murnu]

27. Ascultând aceste poeme, cătând să se înalțe până la modelele propuse, strămoșii voștrii, bărbați, au fost așa de viteji, încât au consimțit să-și dea viața nu numai pentru Patria lor, ci și pentru întreaga Grece, ca pentru o Patrie comună. Așa bunăoară cei ce la Marathon s'au împotrivit Barbarilor și au biruit flota întregii Asii, dobândind cu primejdia propriei lor vieți, siguranța comună pentru toți Grecii.

Ei n'au avut atât în vedere să dobândiască pentru dânșii glorie, cât să săvârșiască fapte vrednice de glorie, devenind astfel șefii Grecilor și stăpânii Barbarilor. Căci ei erau viteji, nu din gură : prin fapte, ei au servit tuzilor ca pildă.

28. Prinurmăre bărbații, cari pe vremea aceia locuiau Orașul nostru, erau atât de distinși, nu numai în viața lor publică dar și în cea privată, încât Zeul, consultat, a povățuit pe vitejii vitejilor, pe Lacedemonieni, pe vremea când ei erau în luptă cu Mesenienii că, dacă vor să birue pe vrăjmași, să-și ia conducător dintre noi. Vasăzică, dacă față de descendenții lui Hercule, care ca regi în linie neîntreruptă cârmuesc Sparta, Zeul a găsit că sunt superiori conducătorii veniți dela noi, cât de neînfrănată trebuie să socotim noi vitejia lor ?

Căci cine dintre Greci nu știe că ei au primit din

partea oraşului nostru pe Tyrtaios ¹⁾ ca şef, cu ajutorul căruia, pe lângă că au biruit pe duşmani, dar au statornicit şi educaţia tineretului, luînd astfel măsuri chibzuite nu numai faţă de primejdia ce-i ameninţă în acele momente de grea cumpănă, ci şi pentru îndepărtatul viitor. În adevăr el a lăsat în urma lui elegiile pe care le compusese pentru ei şi care aprind dorul de viaţă în tineretul ce le ascultă.

Şi Spartanii, cari nici nu pomenesc de alţi poeţi, au arătat pentru acesta atîta interes, încât au făcut o lege, după care, oridecâteori vor fi mobilizaţi, toată oastea să fie adunată la cortul regelui, unde să asculte poemele lui Tyrtaios: ei sunt încredinţaţi că acesta este mijlocul de a dobîndi cea mai neînfrînată voinţă ca să-şi dea viaţa pentru Patrie. E de folos să cunoaşteţi şi aceste elegii: veţi afla astfel, care sunt faptele, care, la dînşii, aduc după ele gloria:

Cît de sublim e să cazi luptînd în primele rînduri:

Vrednic sfîrşit de erou, strează a Ţării şi gliei!

Cel ce-i mişel şi trădează Oraşul şi grasele câmpuri

Iată-l ajuns cerşetor, — vai ce spectacol grozav! —

E 'n pribegie cu mama-i iubită şi tatăl bătrîn,

Cu micuţii copii şi cu blajina-i soţie.

Ori la ce uşă s'arată e luat cu zorul la goană

Scoate din piept un oftat şi porneşte sdrobot.

Face neamul de ocară şi propria-i mîndră statură

Căci de dînsul se țin hula şi nemernicia.

Iată deci cum mişelul îşi duce cumplita-i osîndă,

Rămînându-i pătat numele pentru vecie.

Noi s'apărăm vitejeşte moşia străveche şi neamul

Şi să nu ne cruţăm viaţă arătîndu-ne laşi!

Tineri, luptaţi cot la cot păstrîndu-vă locul în rînduri

Fie departe de voi gîndul de fugă sau frica.

Faceţi din sufletul vostru lăcaşul ne'nfrînteii vîrtuţi

Şi să nu şovăiţi cînd vă veţi bate din greu.

Nici pe bătrâni ale căror picioare-s greoaie la mers
Nu-i părăsiți căci va fi vai de bieții moșnegi.

Jalnic spectacol să vezi căzând în primele rânduri
Un bătrân luptător mai înimos ca cei jun! !
Părul din cap îi e alb colilie, cărunță-i e barba ;
Svârcolindu-se 'n praf, moare-acest nobil erou.
Măinile 's puse pe goliciunea-i murdară de sânge
(Când îl vezi te cuprind scârba și neagra mânie).
Trupu-i e gol.

Celui tânăr oricum îi stă bine, căci are
Farmecul cel hărăzit splendidei lui tinereți,
Toți bărbații-l admiră, femeile mor după el.
Cât este 'n viață și chiar când îl vezi mort e superb.

Voi dar, proptind voinicește picioarele voastre 'n pământ
Stați așa neclintii, buza strângând-o 'ntre dinți !

Versuri splendide, bărbați și folositoare pentru toți
acei cari își dau silița să le înțeleagă adâncul rost.

De aceia cei ce le ascultau erau așa de viteji, încât
disputau Patriei noastre egemonia ; lucru de altfel fi-
resc, căci ambele aceste cetăți — a noastră și a lor —
au săvârșit faptele cele mai strălucite.

În adevăr, strămoșii nostri au biruit pe Barbarii, cari
au încălcat mai întâiu pământul Aticei, făcând prin acea-
sta dovada limpede că vitejia e mai presus de bogăție,
și virtutea e superioară numărului.

La rândul lor Lacedemonienii, rezistând la Thermo-
pylai, au avut, e drept, o soartă mai vitregă ; prin vi-
tejia lor însă au întrecut cu mult pe toți. Deaceia pe
stâlpii ce vestesc încetarea vieții lor, se pot ceti mărtu-
riile vitejiei scrise cu respectul adevărului datorit față
de toți Gecii. Iată inscripția Spartanilor :

Când vei ajunge, streine, în Sparta anunță c'aicea
Până la moarte-am rămas legilor ei credincioși.

Și-acum iată și inscripția strămoșilor voștri :

Pavăză fură Elenilor fiii Ateni 'n Marathon,
Oastea de Perși secerând, cea sclipitoare de aur ²⁾).

29. Este frumos, Atenieni, că amintim aceste fapte : ele sunt laurii celor ce le-au săvârșit și gloria nepieritoare a orașului nostru.

Acestea, negreșit, nu cele ce a făcut Leokrates, care cu bună știință a dat de rușine comoara de glorie adunată de veacuri îndepărtate pentru Patrie. Dacă însă îl veți condamna la moarte, veți arăta tutulor Elenilor că și voi urîți fapte ca ale lui. Iar de nu, pelângă că veți lipsi pe strămoși de vechia lor glorie, veți aduce și celorlalți cetățeni o mare nenorocire. Căci acei ce nu admira pe strămoșii voștri, vor încerca să-l imiteze pe acesta, încredințați fiind că faptele pomenite mai sus găsiau cinstire la cei vechi, dar voi, cei de azi, socotiți în rândul calităților foarte distinse nerușinarea, trădarea și mișelia.

30. Și dacă eu n'am destulă pricepere să vă învăț în ce chip să vă purtați cu oameni de felul acestuia, aflați dela cei vechi cum îi pedepsiau. Căci pe cât erau de pricepuți în îndeplinirea acțiunilor sublime, pe atât erau de hotărâți în voința de a pedepsi faptele mârșave. Iată bărbați, câteva exemple din care să vedeți ce urgie treziau în sufletul lor trădătorii și cum îi socotiau că sunt dușmanii obștești ai Patriei.

Întâmplându-se deci ca Phrynichos ¹⁾ să fie asasinat noaptea la Fântâna de lângă sălcii de Apollodoros și Thrasybulos, aceștia au fost prinși și aruncați în închisoare de prietenii lui Phrynichos.

Când a aflat poporul de această întâmplare, a scos din închisoare pe cei arestați și prin casne, s'a început

instrucția preliminară. Cercetările au stabilit că Phrynichos eră trădător de patrie, iar cei ce-l omorîseră, fuseseră închiși pe nedrept. Poporul a votat atunci un decret propus pe Kritias, în care se prevedea ca cel mort să fie acuzat de trădare ; iar de se va stabili că, deși trădător, el fusese totuși înmormântat în Țară, oasele lui să fie desgropate și duse afară din Attica, așa încât în această țară să nu rămână nici măcar oasele celui ce a trădat Patria și Orașul. Decretul mai dispunea că în cazul când acuzația contra mortului e dovedită, sunt culpabili de acelaș fapt și eventualii lui apărători, deci și ei vor avea să sufere aceleași pedepse.

Astfel ei au găsit de cuviință că dreptatea ne oprește chiar să luăm apărarea celor cari au lăsat în părăsire pe alții ; cel ce încearcă să scape de pedeapsă pe un trădător, se face prin aceasta și el culpabil de crima de de trădare de patrie. Vedeți dar că numai urînd până la așa grad pe cei ce comiteau fărădelegi și facând contra lor astfel de decrete, numai așa au putut fi în siguranță față de primejdiile ce-i amenințau. Ia, grefier, decretul și citește-l,

Se dă citire decretului.

Auțiți, bărbați, acest decret. După aceea, desgropând oasele trădătorului, au dispus să fie trimise afară din Attica ; au condamnat la moarte pe Aristarh și Alexicles, care pledaseră pentru dânsul și n'au îngăduit nici măcar să fie înmormântat în Patrie. Dar voi, care aveți viu și în puterea votului vostru pe acela care a trădat Orașul, îl veți lăsa nepedepsit ? Și oare până n'tratât veți fi mai prejos decât strămoșii, încât, pe când ei pedepsiau cu pedepse grele pe cei ce ajutau chiar numai cu cuvântul pe un trădător, voi veți achită ca și când nimic rău n'ar fi făcut, pe acela care cu fapta, nu cu cuvântul, a lăsat în părăsire poporul ? Nu, desi-

gur, bărbați, nu veți aduce un verdict care, pe lângă că ar fi în contradicție cu tradiția strămoșească, ar fi și nevrednic de voi. Căci dacă ar exista, votat de dânșii, numai un singur decret în felul acesta, s'ar putea spune că nu convingerea nepărtinitoare, ci ura i-a dat naștere. De vreme ce însă nu pe unul, ci pe toți i-au pedepsit la fel, nu-i așa că este vădit că ei, ascultând de firea lor, s'au împotrivit tutulor faptelor de acest fel? În adevăr, iată Ipparch, fiul lui Timarch, care n'a așteptat sentința poporului în procesul de trădare, ci a fost judecat în contumacie și condamnat la moarte. Cum el și-a sustras persoana — zălog al infracțiunilor, — poporul a dat ordin să fie coborâtă din Akropole statuia lui, a pus s'o topiască, a turnat dintr'însa o coloană în care a hotărît prin decret să se sape numele criminalilor și trădătorilor. Și sunt săpate în această coloană numele lui Ipparch și ale celorlalți trădători. Ia, grefier, mai întâiu decretul care dispune să fie dată jos statuia lui Ipparch, trădătorul, apoi inscripția depe coloană și numele trădătorilor care au fost adăogate în urmă și citește-le.

Se dă cetire decretului și inscripției depe coloană.

Cum vi se pare, bărbați? Oare ei judecă la fel cu voi privitor pe criminali? sau, pentrucă n'au putut pune mâna pe persoana trădătorului, i-au aplicat pedeapsa ce singură le stă în putere, distrugându-i imaginea? Nu pentru a topi arama din statue au făcut aceasta, ci pentru a lase urmașilor o pildă de purtarea ce trebuie s'o aibă față de trădători.

Ia și celalt decret relativ la cei ce au fugit la Deceleia²⁾ când poporul era asediat de Lacedemonieni să vadă judecătorii că strămoșii noștri au aplicat trădătorilor pedepse la fel și că, în această privință, nu s'au contrazis niciodată. Citește, grefier.

Se dă cetire decretului.

Auziți, bărbați, și acest decret, conform căruia au fost pedepsiți cei ce în timpul războiului au fugit la Dekeleia și care decide că dacă vreunul din ei va fi fost prins la întoarcerea sa în Țară, orice Atenian va avea dreptul să-l aresteze, să-l ducă în fața judecătorilor, cari luîndu-l în primire, să-l predea călăului.

Și atunci, dacă ei pedepsiau astfel pe cei ce dezertînd nu și-au părăsit totuși Țara, voi nu veți condamna la moarte pe acela care, în timp de războiu, fuge din Orașul și Țara sa, trădînd astfel națiunea? În ce chip vă veți mai dovedi vouă înșivă că sunteți descendenți acestor bărbați?

Se mai cade să auziți și decretul relativ la cel ce a fost omorît la Salamina și pe care Adunarea, după ce și-a scos de pe cap coroanele ³⁾, l-a ucis ea însăși, pentru că încercă numai prin cuvinte să trădeze Patria.

Se dă citire decretului.

Nobil decret, bărbați, și demn de strămoșii voștri! El este și în spiritul dreptății. Căci noblețea lor nu se opriă în suflețe: ea se manifestă prin pedepsele strașnice pe care le aplicau infractorilor.

Cum, bărbați? Oare atunci când voiți să imitați pe strămoșii voștri, găsiți că este patriotic să nu condamnați la moarte pe Leokrates?

În adevăr, dacă ei au executat în împrejurările de mai sus pe unul care trădă, — numai cu cuvîntul, — un oraș ce eră pustiit, ce se cade să faceți voi acelaia care părăsește de fapt, nu cu vorba, orașul locuit? Nu trebuie oare să i aplicați o pedeapsă mai aspră decât ei? Și dacă ei au pedepsit astfel pe cei ce încercau să împiedece poporul de a se mântui prin el însuși, ce trebuie să faceți voi acelaia care trădează însăși mântuirea poporului?

Și cînd aceia pedepsiau astfel pe cei vinovați numai ca să

răsbune onoarea, ce trebuie să faceți voi, ca să răsbunați Patria ?

Exemplele date vor fi deajuns pentruca voi să cunoașteți sentimentele de care erau însuflețiți și chipul cum procedau strămoșii noștri față de cei vinovați către Oraș. Totuși țin să luați cunoștință și de cele cuprinse în inscripția de pe coloana din sala de deliberare unde se vorbește de trădători și de cei ce uneltesc să răstoarne democrația. În adevăr, instruindu-vă prin ajutorul multor exemple, ușor veți putea lua o hotărâre.

Așa dar, după căderea celor Treizeci ⁴⁾, părinții voștri au îndurat dela cetățenii lor grozăvii pe care nimeni dintre Eleni nu le-a îndurat vreodată nici măcar în țară streină ; și dupăce, cu mare greutate, s'au înapoiat în Patria lor, ei au închis crimei toate drumurile, ca unii ce știau din pătimite cum încep și cum procedează cei ce trădează democrația. Deaceia au decretat și au făcut jurământ că dacă cineva umblă după tiranie, fie trădând poporul, fie răsturnând democrația și dacă un cetățean, prinzând de veste, îl omoară, să fie acesta iertat de orice vină. Ei au găsit astfel că e mai bine să moară cei asupra cărora e numai prepus, decât ca realitatea să aducă certitudinea, ei riscând astfel să devină sclavii ambițioșilor. Căci, cugetau ei, cetățeanul trebuie să trăiască toată viața astfel, încât să nu cadă asupra lui nici măcar vreo bănuială de atari crime. Ia decretul.

Se dă citire decretului.

Acestea le-au scris ei pe o coloană, bărbați, și au înălțat-o în sala de deliberare ca să aducă aminte celor ce se adună acolo zilnic și chibzuesc asupra interesului Patriei, în ce chip trebuie să se poarte față de astfel de oameni. Deaceia au jurat cu toții că dacă vor prinde

de veste că sunt unii cari numai cât și-au pus în gând să comită vreună din crimele de mai sus, să-i pedepsiască cu moartea. Și cu drept cuvânt.

În adevăr, dacă pedepsele corespunzătoare celorlalte infracțiuni trebuie să vină după consumarea faptului, pedepsele ce cată să se aplice trădătorilor și celor ce conspiră contra democrației, trebuie să preceadă săvârșirea crimei. Căci lăsând să treacă momentul în care ei au plănuit să dea lovitura lor mârșavă contra Patriei, nu vă va mai fi cu putință să le aplicați în urmă pedeapsa; ei sunt de acum prea puternici și nicio pedeapsă din partea celor păgubiți nu mai ajunge până la ei.

31. Chibzuiți deci, bărbați, așa cum se cuvine, măsura ce trebuie luată și nelegiuirile comise și nu uitați, când veți da votul, cine sunt strămoșii voștri; ci îndemnați-vă pe voi înși-vă să ieșiți din tribunal după ce veți fi judecat astăzi la fel cu dâșii și în chip consecvent. Amintiri și pilde de felul cum pedepsiau ei, le aveți în decretul relative la culpabili.

În decretul propus de Demophantis, voi v'ați legat prin jurământ să condamnați la moarte pe cel ce cu cuvântul, fapta, mâna și votul lui, se va fi făcut trădător de Patrie. Să nu credeți, în adevăr, că moștenind bogățiile pe cari vi le-au lăsat strămoșii, nu sunteți în același timp moștenitorii legământului pe care ei, jurând, l'au dat chezășie zeilor spre a obține în schimb dela așteptarea bunăstarea Orașului.

32. Apoi nu numai Orașul vostru a avut această atitudine față de trădători, ci și Spartanii. Și nu-mi luați în nume de rău, bărbați, dacă deseori aduc vorba de dâșii. În adevăr, este frumos lucru să luăm pilde despre cele drepte dela un oraș cu legiuiri așa de strălu-

cite ¹⁾). Căci astfel e mai sigur că fiecare dintre voi va aduce un vot drept și în conformitate cu jurământul depus.

Așa dar, prinzând ei pe Pausanias, regele ²⁾ lor, că vrea să trădeze Elada regelui Persilor și criminalul isbutind să-și găsească refugiul în templul Atenei Halkiokos, Spartanii, după ce au zidit ușa și au scos acoperișul, s'au pus să strejuiască în jurul templului și n'au plecat înainte ca cel închis să fi murit de foame. Au făcut astfel pe toți să înțeleagă că nici măcar ajutorul așteptat dela zei nu e de niciun folos trădătorilor. Și e firesc, fiindcă cea dintâi nelegiuire pe care o comit aceștia este impietatea față de zei, pe care-i lipsesc de datinele lăsate din moși-strămoși.

Pentru a învedera cât mai bine felul cum înțelegeau ei să se poarte față de trădători, voiui cită următorul fapt : Spartanii au făcut o lege privitoare la toți cei cari nu vor să se expună pentru Patrie. Într'nsa se prescria textual pedeapsă cu moartea tocmai pentru crima de care ei aveau cea mai mare teamă : o moarte rușinoasă deci așteptă pe cel ce se întorcea teafăr din războiu. Înșă pentruca să vedeți că n'am spus cuvinte nedovedit, ci exemple reale, citește judecătorilor legea.

Se dă cetire textului legii.

Băgați de seamă ce splendidă e legea, bărbați, și ce folositoare nu numai Spartanilor ci și celorlalți oameni. Căci, când frica pe care o inspiră concetățenii va fi puternică, ea va silii pe toți să îndure primejdiile ce vin de la dușmani. Cine va lăsa în părăsire, pradă pericolelor, Patria sa, dacă va ști că trădătorul este pedepsit cu moartea ? Sau cine, călcând peste interesul Orașului, va comite acte de lașitate, când știe că pedeapsa ce-l amenință este singura pedeapsă ce se cuvine lașității — moartea ? Căci când vor avea siguranța că două pri-

mejdii amenință și că uneia din ele în tot cazul se expun, cu mult mai degrabă vor preferi primejdia, înfruntând pe dușmani, decât călcând legile și nesocotind pe concetățeni.

33. Este cu mult mai drept să fie pedepsit cu moartea Leokrates decât cei ce dezertează din lagăr, întrucât aceștia din urmă vin în oraș ca să lupte pentru dânsul sau să îndure nenorocirile deavalmă cu restul cetățenilor, pecând Leokrates a fugit din Patrie pentru a căuta salvarea numai pentru sine, fără să aibă curajul să lupte pentru a-și apăra propria lui vatră. Ba chiar el, el singur dintre toți oamenii, a rupt legăturile firești care sunt privite ca ceva mare și foarte important chiar de animalele lipsite de rațiune. Bunăoară se pot vedeă păsări pe care natura le-a făcut pentru iuțeală, murind de bunăvoie pentru cuibul lor. Deaceea unii poeți au zis :

Și pasărea, când și-a făcut un cuib al ei,
Nu lăsa pe-alta să-și așeze puii 'n el !)

Însă Leokrates, până 'ntratăta le-a întrecut prin lășitatea lui, încât și-a lăsat Patria în voia soartei.

34. Deaceia niciun oraș nu l-a primit ca metec într'insul ci l-a gonit mai rău decât pe un omoritor de oameni. Și cu drept cuvânt. Căci cei acuzați de omor, odată ce, pentru a scăpa de pedeapsă, se mută într'un alt oraș, n'au ca dușmani pe cei cari le dau găzduire. Însă pe acesta ce oraș l-ar putea primi ? În adevăr, cine n'a ajutat propria sa Patrie, mult are să se mai expună la primejdii pentru un oraș ce nu este al său ! Căci sunt răi cetățeni, răi streini și în special răi prieteni, oamenii de felul aceloră care iau parte numai la avanta-

jele date de Patrie, însă când aceasta se află în nenorocire, nu se învrednicesc s'o ajute.

Ce pedeapsă trebuie să dăm lui Leokrates noi care am suferit cele mai grozave nenorociri dela el, când el este urît și gonit de cei cărora nule-a făcut niciun rău? Nu trebuie să i se aplice cea mai grea pedeapsă? Și în adevăr, bărbați, dacă ar fi o pedeapsă și mai aspră decât moartea, niciun criminal n'ar fi meritat-o cu mai mult drept decât Leokrates. Fiindcă ceilalți trădători sufar pedeapsa pentru că în momentul când au fost prinși aveau intenții să comită nelegiuiri; numai Leokrates este judecat astăzi după ce a înfăptuit ceea ce încercase, adică după ce a dezertat din orașul său.

35. Sunt nerăbdător să știu din ce motiv ce-i cari-l vor apăra, vor găsi cu cale că trebuie ca el să fie achitat. Oare din prietenia care-l leagă de ei? Din parte-mi socotesc că ar fi drept, nu să obțină grație pentru Leokrates, ci ca ei să fie condamnați la moarte, ca unii ce îndrăznesc să fie în contact cu dânsul.

În adevăr, înainte ca prietenul lor, Leokrates, să fi făcut aceste isprăvi, nimeni nu știă ce fel de oameni sunt ei; deacum însă toată lumea vede că devreme ce prietenia lor către Leokrates rămâne întreagă, ei au acelaș caracter ca și dânsul; așa încât mai degrabă trebuie să se apere pe ei înșiși, decât să implore indulgența voastră pentru el.

Eu socotesc că și defunctul său tată, dacă cumva cei din lumea cealaltă au vreo înțelegere pentru cele ce se petrec aici, ar fi pentru Leokrates cel mai sever judecător dintre toți, el, a cărui statuie de aramă a lăsat-o Leokrates pradă dușmanilor în templul lui Zeus Mântuitorul ca ei s'o jefuiască și s'o batjocoriască; și statuia, pe care tatăl o așezase întru pomenirea gloriei sale,

fiul a făcut-o de ocară. Și el se mai intitulează fiul unui astfel de tată !

Deaceia, bărbați, mulți au venit la mine să mă întrebe, de ce în acuzația mea scrisă n'am trecut și crima de a fi trădat icoana tatălui său așezată în templul lui Zeus Mântuitorul ? Iar eu, bărbați, deși știu bine că această crimă e vrednică de cea mai mare pedeapsă, am crezut totuși de cuviință că nu-mi este îngăduit să pomenesc numele lui Zeus Mântuitorul în acuzația de trădare pe care am făcut-o contra lui Leokrates.

În gradul cel mai înalt sunt nedumerit asupra acelor cari nu sunt aici nici din legături de rudenie, nici din sentimente de prietenie, ci cari, de obicei, sunt apărătorii plătiți ai celor acuzați. N'or fi știind ei oare că se expun celei mai adânci uri din partea voastră ? Căci faptul că se constituiesc apărători ai fărădelegilor este dovadă că niște oameni ca ei ar comite aceleași fărădelegi. În adevăr, ei nu trebuie să întrebuințeze talentul oratoric contra voastră, ci pentru voi, pentru legi și pentru democrație.

Negreșit, unii dintre dâșii nu, caută să vă înșele cu vorbe goale, ci încearcă să obțină indulgența pentru acuzați, invocând serviciile aduse Statului de ei. Pe aceștia sunt supărat mai mult decât pe oricare. Căci după ce au adus aceste servicii în interesul familiei lor, acum vin să ceară dela voi favoruri publice. În adevăr, de o astfel de favoare din partea voastră, nu e vrednic cel ce a crescut cai, a aranjat un cor splendid, sau a cheltuit pentru altele de felul acestora, căci pentru acestea, el singur și fără ca alții să tragă vreun folos, primește coroană ; ci cel care a înzestrat în chip măreț o triremă, sau a încunjurat cu zid Patria sa, ori din propria sa avere a pus la dispoziție fonduri pentru salvarea comună.

Căci acestea sunt în interesul nostru, al tuturilor și cu ocazia acestor danii se pot vedeà că cei ce cheltuesc averi sunt virtuoși, pe câtă vreme din exemplele dintâiu nu se poate vedeà decât că cei ce cheltuesc, sunt chiaburi.

Eu socotesc însă că nimeni n'a adus Orașului servicii atât de mari, încât să primiască nemaipomenita grație: iertarea pedepsei ce se cuvine trădătorilor; și iarăși nimeni nu este așa de nesocotit, încât, pedeoparte să a-rate zel față de interesele Orașului și în acelaș timp tot el să deà ajutor aceleuia care cel dintâiu a zădărnicit rezultatul zelului său. Afară numai de cazul, pe Joe, când el va fi având interese deosebite decât cele ale Orașului.

36. Deși în nicio altă împrejurare nu este legal, totuși, prin excepție, ar trebui ca atunci când judecați un caz de trădare, femeile și copiii să judece alături de voi. Procedând astfel, acuzatul ar vedeà, avându-i înaintea ochilor, pe toți cei cari au fost părtași la primejdia pricinuită de crima lui; și-ar da seama că nu s'a învrednicit de milă din partea absolut nimănui; și astfel sentința dată contra criminalului ar fi și mai severă.

Cum însă nici legea, nici datina nu îngăduie așa ceva, ci este nevoie ca voi să judecați și în interesul celor absenți, cel puțin pedepsind pe Leokrates și condamându-l la moarte, veți puteà anunța copiilor și femeilor că punând mâna pe cel care i-a trădat, i-ați plătit după merit. În adevăr, ar fi îngrozitor și monstruos ca Leokrates, cel ce a dezertat, să aibă drepturi depline în orașul celor ce au rămas locului; cel ce nu s'a expus niciunei primejdii să se bucure de drepturi depline în orașul celor ce s'au împotrivit dușmanilor; și cel

care n'a păzit Oraşul să fie egal în drepturi cu cei ce l-au salvat.

Şi totuşi, iată-l venind să ia parte la sfintele jertfe în Adunarea poporului şi să beneficieze de drepturile acordate de constituţia Statului pentru a cărei salvare, mii de cetăţeni de ai voştrii au căzut la Chaironeia iar Statul le-a făcut înmormântare naţională.

Acestuia, întorcându-se în Patrie, nu i-a fost ruşine nici măcar de inscripţiile săpate pe mormintele lor, ci a găsit cu cale că trebuie să se plimbe, neruşinatul, sub privirile acelor ce-şi jeleau nenorocirile.

Peste câteva clipe va pretinde ca voi să-i daţi ascultare când se va apăra «conform legilor». Iar voi întrebaţi-l care legi? Acelea pe care le-a lăsat şi s'a dus? Şi să-l lăsaţi să locuiască între «zidurile Patriei»: Care ziduri? Acelea pe care el singur dintre cetăţeni nu le-a păzit? Şi va invoca pe «zei» să-l mântuiască de primejdie. Care zei? Nu cumva acei ale căror temple statui şi locuri le-a trădat? Se va ruga şi va implora să aibă milă de el, cine? Acei alături de care n'a avut curajul să plătiască tributul pentru mântuire?

Să roage pe Rodieni căci a găsit cu cale că siguranţa lui este mai mare în cetatea lor decât în Patria sa.

Ce generaţie ar putea pe drept să aibă milă de acesta? Generaţia celor mai bătrâni? Dar în ce-l priveşte, el n'a permis nici ca ei să fie îngrijiţi la bătrîneţe, nici să fie înmormântaţi în pământul liber al Patriei ¹⁾.

Generaţia mai tânără? Oarecine aducându-şi aminte de camarazii cu care a luptat alături, la Chaironeia şi de primejdiile la care a luat parte, ar putea să salveze pe cel ce a trădat mormintele, condamnând astfel prin votul său, ca pe nişte nebuni, pe cei cari au căzut pentru libertate şi achitând ca pe un om cuminte pe acela care

a lăsat în voia soartei Patria sa ? Atunci ați da depline puteri celui d'întăiu venit să vă facă rău și vouă și poporului, cu cuvîntul și cu fapta. Căci dacă cel ce a părăsit Orașul, s'a condamnat singur la exil și a locuit mai mult de 5 sau 6 ani în Megara sub ocrotirea unui patron, se va plimbă în Țară și Oraș, atunci se vor întoarce nu numai cei ce acum sunt exilați, ci ceva mai mult : acel care a propus ²⁾ pe față ca Attica să fie robită și schimbată în pășune pentru vite, va deveni conetățeanul vostru, locuind chiar în această Țară.

37. Înainte de a părăsi tribuna, vă voiu adresa încă puțin cuvinte și vă voiu aduce la cunoștință decretul poporului conținând dispoziții privitoare la pietatea datorită zeilor. Acest decret vă este folositor acum când dați votul.

Citește-l.

Se dă cetire decretului.

Așa dar pe cel ce voiă să distrugă toate acestea, îl acuz înaintea voastră care aveți puterea să-l pedepșiți. Vă cere să vă faceți datoria în interesul zeilor și în interesul vostru. Căci atîta vreme cît instrucția n'a avut loc, fărădelegile cad asupra făptuitorilor ; din momentul însă cînd instrucția s'a terminat, răspunderea lor o au acei cari n'au aplicat pedepsele pe care le cere dreptatea. Luați aminte, bărbați, că deși în împrejurarea de față votul e secret, totuși nimeni nu va putea tăinu zeilor gândul său.

Părerea mea este, bărbați, că voi veți aduce astăzi un vot relativ la crimele cele mai mari și mai înfiorătoare ce se pot închipui. De toate acestea, puteți să vedeți că Leokrates este vinovat.

Mai întăiu este vinovat de *trădare*, pentrucă, părăsind Orașul, l'a lăsat pradă dușmanilor ; e vinovat apoi de

complot contra democrației, fiindcă n'a îndurat primejdia pe care o reclamă libertatea; e vinovat de *crimă contra divinităților*, fiindcă a contribuit cu partea lui la jaful proprietății zeilor și la distrugerea templelor; e vinovat de *lipsă de respect față de părinți*, pentru că a distrus monumentele lor, lipsindu-i astfel de onorurile legale; este vinovat de *dezertare* și *refuz de serviciu militar*, întrucât nu și-a pus persoana lui la dispoziția strategilor. Atunci cine-l va achita și cine-i va ierta crimele săvârșite cu premeditare? Și cine este așa de nebun, încât salvându-l pe acesta să prefere să lase mântuirea sa în mâna celor ce, trădându-l, îl vor părăsi în voia soartei? Și să aibă milă de acesta, ca, la rîndul său, să fie omorît de dușmani? Și făcând grație trădătorului de patrie, să fie răspunzător față de zei pentru pedepsele date de aceștia criminalilor?

În ce mă privește, sărind în ajutorul Patriei și celor sfinte și legilor, mi-am făcut datoria de a intenta procesul de față în conformitate cu adevărul și dreptatea, fără să calomniez restul vieții acestuia și fără să aduc vreo acuzație în afară de chestie.

Fiecare dintre voi trebuie să aibă în vedere că, achitând pe Leokrates, condamnă Patria la moarte și sclavie; și că din cele două urne ce aveți în fața voastră, una este a trădării și cealaltă este urna mântuirii. Să aibă apoi în vedere că, din voturile aduse, unele sunt pentru nimicirea Patriei, altele pentru siguranța ei și pentru bunăstarea orașului.

Dacă veți achita pe Leokrates, ziceți-vă că veți comite un act de trădare față de oraș, față de cele sfinte și față de corăbii; iar dacă, dimpotrivă, îl veți condamnă la moarte, veți menține și salvă Patria și veniturile și bunăstarea.

Aveți în vedere, Atenieni, că Țara și copacii se roagă de voi ; că vă imploră zidurile Cetății și arsenalul maritim ; că vă pretind să le ajutați și templele și toate cele sfinte. Ținând seamă de acuzațiile aduse, faceți din Leokrates un exemplu din care să se vadă că la voi nici mila, nici lacrămile n'au mai multă trecere decât legile și salvarea națiunii.

NOTE

—

· N O T E

CAP. I.

1) Rugăciunea domină toate raporturile publice și private ale Grecilor. Despre Pericle zice Plutarch : Niciodată nu s'a urcat la tribună fără să roage pe zei să nu-l lase să-i scape din gură vreun cuvânt care să nu fie folositor chestiunii.

2) Atena fiind protectoarea orașului este pomenită cea dintâi.

3) E vorba de o incintă vastă care limită terenul sacru și pe care niciodată n'aveau voie s'o treacă acei cărora le era interzis să ia parte la sacrificiile comune. În centru, se ridică sanctuarul propriu-zis, cuprinzând imaginea zeului și adesea pe aceea a divinităților sau eroilor pe care zeul principal consimțea să admită în locuința sa.

CAP. II.

1) Neavând un ministru public, acuzația o putea intenta și susține orice cetățean. Acești acuzatori deveniseră însă odioși din pricina sycofanților. Totuși Cicero (citat de Adolph Nicolai) zice : *Accusatores multos esse in civitate utile est ut metu contineatur audacia.*

2) Pelângă alte neajunsuri, acuzatorul riscă să plătiască vreo 1000 de drahme (1000 franci aur) dacă nu câștigă cel puțin o cincime din voturile judecătorilor.

3) Și care sunt rezumate în Cap. XXXVII.

4) Cele a căror cheltuială cădea în sarcina Statului. Dela ele erau excluși cei ce suferiseră pedepse infamante (atimoi).

CAP. III.

- 1) La Greci, astfel de decret atrăgea pedepse grave.
- 2) Divinitățile domestice, moștenite dela părinți și pe care Leokrates pusese să i le aducă din Atena la Megara cf. Cap. VIII, IX, XIV.
- 3) Seneca (De Clem.) cere dela lege aut eum, quem punit, emendet, aut ut poena eius ceteros meliores reddat, aut ut, sub-latis malis, ceteri vivant.

CAP. IV.

1) Areopagul eră cel mai renumit tribunal din Atena. El ținea ședințele noaptea, pe dealul lui Ares, la vest de Akropolis. De dănsul se pomenește în epoca mitică. În cursul procesului, nu eră permis imprecinaților să facă apel la pasiuni, la milă, nic să vorbască ceva în afară de chestiune. Fu desființat sub împărații romani.

CAP. VI.

- 1) Deci nu numai metehii, dar și streinii erau obligați să ia parte la apărare.
- 2) Templele ambelor divinități se aflau pe cetățue.
- 3) La toate mărfurile și sclavii ce se introduceau în porturile Atenei, se percepea o vamă de 2° din valoare de către o societate care luase cu arendă dela Stat această încasare. Pe atunci eră coasociat și Leokrates care, prin lipsa din Atena și prin răspândirea de vești false făcând să intre în port mărfuri mai puține, păgubise prin aceasta societatea.

CAP. VII.

- 1) Martorii se urcă pe tribuna oratorilor. Recunosc, după ce

li se citesc, propriile lor depoziii sau jură că n'au cunoștință de cele întâmplate. In caz însă că ar vroi să se sustragă dela audiere, li se poate adresa o somație și atunci, în caz de neprezentare, se expun la o amendă de 1000 drahme.

2) Cât timp grefierul citia documentele, oratorul se odihniă puțin. Timpul pe care tribunalul i-l acordase pentru pledoarie nu i se scurtă, deoarece klepsydra (un fel de ceas cu apă) era oprită.

CAP. VIII.

1) Cât timp a locuit în Megara, Lykurgos a trebuit, conform legilor acestui oraș, să-și aleagă un patron. Intre altele streinul nu putea figura personal în justiție. O lege similară era și în Atena.

2) Xipete este una din cele 174 Deme în care se împărțiau cele 10 Phyle ale Aticeii.

3) Un talant avea 60 mine ; 6000 drahme ; 5893,75 franci aur.

4) In Atena, existau societăți de sprijin mutual. In caz de nevoie acordau și împrumuturi.

5) Actele de împrumut se redactau în prezența martorilor și se depuneau sigilate la un om al cărui cuvânt găsea o largă crezare (aici Lysikles).

6) Aceste lucruri sfinte erau legate de pământul care le suporta.

7) Kleopatra, regina Epirului, fiica lui Filip, regele Macedoniei, La nunta ei fu asasinat tatăl său.

CAP. IX.

1) Depozițiile se luau sclavilor numai după ce fusese supuși la caznă.

2) Faptele așa cum rezultă din depozițiile sclavilor.

3) Când sclavii, în urma torturilor suferite, se alegeau cu vreo infirmitate sau muriau, acuzatorul era condamnat la despăgubiri în folosul stăpânului. Din toate mijloacele de probă, antichitatea puneă cel mai mare temei pe depozițiile smulse dela sclavi prin caznă. Vezi și cap. următor.

CAP. X,

- 1) Loc comun în elocința atică.
- 2) De multe ori legiuirile vechi cuprindeau blesteme contra infractorilor.

CAP. XI.

- 1) Hypereides, omorît la 322 din porunca lui Antipater.
- 2) Când Adunarea se înarmă, eră semn de [mare primejdie.
- 3) Cele 10 contingente mai bătrâne, între 50 și 60 ani. Obligația pentru serviciul militar începea la 18 ani.
- 4) Bătrânii își indoiau mantalele pentruca, scurtându-le, să aibă mișcările picioarelor mai libere. Pe umărul drept, mantaua eră susținută cu o agrafă.
- 5) Măsuri extreme.
- 6) Toate de o minimă importanță politică.

CAP. XII.

- 1) Din cauza principiilor sale conservatoare, Areopagul nu eră preă mult pe placul democraților severi.

CAP. XVI.

- 1) Cel isbit de această pedeapsă plecă în exil.
- 2) Metroon, templul Zeiței-mame Rhea-Kybele, cu o statuie făcută de Phydias. Intr'însa se păstră arhiva cu scriptele publice (Legi și decrete).

CAP. XVII.

- 1) Socotindu-i adică prea naivi. De multe ori acuzatorii atribuiau acuzaților intenția de a profita de bunătatea, lipsa de experiență sau naivitatea poporului.
- 2) Faptele nu sunt redată exact. Comandant al Spartanilor eră Eurybides. Eteonikos a fost un comandant al flotei spartane către finele războiului peloponesiac. Adeimantes nu s'a luptat la

Salamina fiindcă socotia că nu e momentul propice, însă mai târziu s'a purtat ca un erou.

3) E vorba de tratatul lui Cimon, chestiune contraversată.

4) Cyneai, insule lângă Bosphor. Phaselis, oraș și munte în Cilicia.

CAP. XVIII.

1) Acest jurământ ni s'a păstrat în Stobaeus (Serm. XLIII, 48). Iată-l: „Nu voi da de rușine armele sfinte, și pe camara-dul meu, oricare ar fi el, nu-l voiu părăsi; voiu luptă, — singur și cu mulți,—pentru ce e sfânt și drept. Patria o voi lăsa altora nu mai mică, ci mai mare și mai bună, oricum o voi fi primit-o eu. Mă voi supune cu bucurie în fiecare clipă judecătorilor, voi da ascultare legiurilor în vigoare precum și tutulor celor ce s'au statornicit prin bunăinvoială a poporului; iar dacă vreunul răstoarnă aceste statorniciri sau nu se supune lor, eu nu voi îngădui, ci le voi apăra, singur și cu mulți și cele sfinte părintești le voi cinsti. Martori îmi sunt zeii“.

Fiecare Demos avea un registru comunal în care se însciau tinerii cetățeni când, la 18 ani, erau declarați majori. Jurământul de mai sus eră depus în fața poporului adunat. Noii cetățeni erau atunci înarmați cu scut și lance socotite ca daruri ale zeiței protectoare. Deaceia se și numiau „arme sfinte“.

CAP. XX

1) E vorba de eroii Atenei care au dat numele lor celor 10 Phylai.

CAP. XXI.

1) Autorul acestor versuri e necunoscut.

CAP. XXII.

1) Un orator renumit din generația care a precedat pe aceea a lui Demosthenes. Nu se cunoaște pricina tragicului său sfârșit.

2) Acest altar avea drept de azil și era socotit ca centru al Orașului.

CAP. XXIV.

1) O tragedie pierdută și care purtă numele Erechteus.

2) La Greci stingerea unei familii e privită ca o mare nenorocire, fiindcă străbunii morți rămân fără cult.

2) Pentru numele orașului Atena fusese ceartă între Pallas și Poseidon. Phidias așezase în Parthenon statuia celei dintâi. Ea era de fildeș și aur. În scutul său, Atena purtă capul Meduzei (Athene Gorgopis).

CAP. XXVI.

1) E vorba de Marele Panathenee ce aveau loc la fiecare 4 ani.

2) După concepția celor vechi, poezia dramatică are scop moralizator.

3) Il. XV 494.

CAP. XXVIII.

1) Versurile ce urmează ne sunt păstrate numai de Lykurgos. Ele fac parte din bucățile intitulate Hypothekai.

2) Autorul ambelor epigrame este Simonides din Iulis, pe insula atică Keos, născut la 559 î. H.

CAP. XXX.

1) Phrynîkos, general și om politic capabil, din ură împotriva lui Alkibiades, luase parte la revoluția oligarhică din 411. Controversă asupra împrejurărilor în care a fost omorât.

2) După asediarea orașului Dekeleia de Spartani, în timpul războiului peloponesiac, 2000 de sclavi părăsiră stăpânii și oligarhi ca Alexikles trecură la dușmani.

3) Coroanele pe care le purtau ca semn al inviolabilității persoanei în timp ce judecau. Și oratorul, cât timp pleda, purtă pe

cap o coroană. Linșindu-l, și-au scos coroanele pentru a nu întina prestigiul magistraturii pe care o exercitau.

4) Chiar bunicul oratorului își găsise moartea prin cei 30 de tirani.

CAP. XXXII.

1) Constituția Spartei smulgea admirația Atenienilor luminați

2) Inexact.

CAP. XXXIII.

1) Autorul acestor versuri e necunoscut.

CAP. XXXVI.

1) Intreținerea bătrînilor infirmi și înmormântarea lor după cuviință erau cerute și de legi și de obiceiuri.

2) Dupăce Lysandru a cucerit Atena, s'a ținut sfat pentru a se hotărî ce soartă va avea pe viitor acest oraș. Tebanul Erianthos a făcut propunerea de care se vorbește aci.

— SFÂRȘIT —

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Prefața	3
Lykurgos (Viața și opera sa)	7
Cuprinsul capitolelor	13
Lykurgos (Cuvântare contra lui Leokrates)	19
Note	73

PUBLICAȚIUNILE „CASEI ȘCOALELOR“

I. Biblioteca autorilor clasici Greci și Romani

Lei B.

1. **Eutropius** — Istoria — trad. de *G. Popa Lisseanu* 12,—
2. **Juvenalis** — Satire — trad. de *Anghel Marinescu* 30,—
3. **Tacitus** — Analele — Vol. I, trad. de *E. Lovinescu* 52,—
4. **Tacitus** — Analele — Vol. II, trad. de *E. Lovinescu* 46,—
5. **Omer** — Iliada, — trad. de *G. Murnu* 11 50
6. **Cicero** — Visul lui Scipio, — trad. de *St. Ioan* 0,80
7. **Plinius** — Corespondența cu Împăratul Traian —
traducere de *G. Popa Lisseanu* 4,—
8. **Sophocles** — Oepid la Colona — trad. de *M. Iorgulescu* 3,25
9. **Euripides** — Alcesta — trad. de *M. Iorgulescu* 2,25
10. **Terentius** — Comedii — trad. de *V. Popp* . . . 8,75
11. **Cicero** — Despre legea agrară — trad. de *I. Suchianu* 4,—
12. **Tacitus** — Carte despre Germania — trad. de
I. Sachelarie 4,50
13. **Pindar** — Oda lui Arcesilaus — trad. de *Arthur Berar* 8,50
14. **Cajus Sallustius Crispus** — Opera — trad. de
Fr. Chiriac 26,—
15. **Plato** — trad. de *C. Papacostea* 18,—
16. Din comora de înțelepciune antică — de *G. Murnu* 8,—
17. **Aristophanes** — Norii — trad. de *I. Bilețky Albescu* 10,—
18. **Horatius** — Ode și Epode trad. de *E. Lovinescu*, 22,—
19. **Marcus Aurelius** — Către sine însuși — trad.
de *St. Bezdechi* 15,—
20. **Horatius** — Satire și Scrisori — trad. *E. Lovinescu* 35,—
21. **Plato** — Statul — trad. *V. Bichigean* 16,50
22. **Caesar** — Războiul Galiei — trad. de *T. Ștefănescu*. 35,—
23. **Lucian** — Dialoguri și conferințe — trad. de *St.*
și E. Bezdechi 40,—
24. **Sophocles** — Antigona — trad. de *Ana și I. Nicul-*
escu-Novaci 12,—
25. **Cicero** — Dialogus de oratoribus — trad. *M. Mihăileanu* 8 50
26. **Lucian** — Toxaris trad. de *G. Popa Lisseanu* . 12,50
27. **Apulejus** — Amor și Psyche trad. de *G. Popa Lisseanu* 15,—
28. **Iulius Cecilius Secundus** — Panegiricul Împă-
ratul Traian — trad. de *A. Moșoiu*. 30,—
29. **Cicero** — De oratore — trad. de *G. D. Neșțian*. . 60,—
30. **Cicero** — Verinile — trad. de *I. Suchianu* . . . 40,—
31. **Plautus** — Comedii, — trad. de *Eliodor Constan-*
tinescu sub tipar
32. **Lykurgos** — Cuvântare contra lui Leocrates —
trad. de *C. Lăzărescu* 12,50

Re = 10